

АВ. 525

САНДРА САНГУЛИА



# Ажәени Раалақүеи Ажәабжъқүеи

Сандро Сангуми



АБХАЗСКАЯ  
ГОСУДАРСТВЕННАЯ  
ИЗДАТЕЛЬСТВО

Стихи  
и  
Рассказы

на абхазском языке



Абхазское Государственное издательство  
Сухуми - 1956

Сандра Сангулиа



Ажсаныраалыкүең  
ажсаабжыкүең

AB.525



А Ҧ х ә ы н т ш ә қ у ұ ұ ж ы ր ұ а  
Akyar—1956

## Сандра Сангулиа

Сандра Ламиштацэ-иңа Сангулиа диишт 1911 шықуса февраль мза 22 азы, Очамчыра арашон, Цъгъарда ақыттан, анхаф итәацәарағы. 1928 шықуса азынза атара итөн Цъгъардатәи ашкол ағы. Иара абри ашкол дантаз ауп аком-еареидгыла даналалаз.

1930 шықусазы Ақуатәи артағратә техникум далган Цъгъарда ақыттан, Ахута ахаблағтәи алагартатә школ ақны аус шуан шықусык.

1931 шықуса антизәмтазы С. Сангулиа усурда диаргеит агазет «Аҧсны Каҧшь» аредакциаҳь. 1937 шықуса азы დқартауеит агазет «Комсомолец Абхазии» аредакторс. 1939 шықусазы дырғағыых агазет «Аҧсны Каҧшь» аредакциаҳь диаган.

С. Сангулиа далахун Ацынцътәилатә еиба-шьра дүззә. 1945 шықусазы аррахътә данхынхәы фатъхъа агазет «Аҧсны Каҧшь» ағы аусура дала-гоит ақытта нхамға ақуша аихабыс.

КПСС ачленс дықоун 1940 шықуса раахыс.

С. Сангулиа рађхъаза ағра напы аиркыит 1929 шықусазы. Уи иажәенираалақуа, иажәаб-жъқуа, иочеркқуа кыпхүп агазетқуеи, ажур-налқуеи, аизгақуеи, альманахқуеирыкны. Апоет иғымтақуа рызкыуп асоветтә жәлар Рытсадгыл ахъ абзиабара ирымои, ртынчратә усуреи, реи-ғызареи раарђира, асоветтә წстазара гурбъахъ аарђира.

# Академиқ аалызы

## ҲАМҚА ЛАШОУП

Ҳаңчағ ашәтқуа гултәааны иптиуа,  
Ҳаңстазара ашәахуа мроушәа икаччозар,  
Үи сара издыруеит, нарбану изыңышоу,  
Ҳа ҳамға лашаран насыпъла изчапъоу.

Адгыл сакарағ амшын татәауа,  
Ма адомнағ аңыр аңәтәаҳәа итәөзар,  
Үи сара издыруеит, нарбану изыңышоу,  
Издыруеит ҳа ҳамға часыпъла изчапъоу.

Ача ахы икуазны арьц қатцауа.  
Ҳқуатсағ ажымжәә амахукуа хынахәөзар,  
Үи сара издыруеит, нарбану изыңышоу,  
Издыруеит ҳа ҳамға насыпъла изчапъоу.

Анаанраз ҳа ҳашәә һъсаатәшәа ипъириуа,  
Ҳа ҳхыбәар ашколағ аңыңаҳәа еизозар  
Үи сара издыруеит, нарбану изыңышоу,  
Ҳпартия амчала ҳа ҳамға шлашоу!

1955 ш.

## А Ъ С Н Ы

Ухъз анысқәо сақара сыцла  
 Амтәйыкәо сыман схы збауеит,  
 Енагь аағнушәа үңыча шәтыла —  
 Уңкунза сылағ узхауеит.

Скыркы дырхұхут ушыха զыхъла —  
 Ихшүшәа сәә-сжыы еимнадеит,  
 Уңша шықыруа сгара иахала,  
 Сыцәа ртынчұа сыннархайт.

Ажәйтә сахызыуаз шыпыхтыла,  
 Уажә иссирха әчай тқауеит,  
 Ацитрус баҳча хыбуп шэйрла,  
 Ататын тәаңшүп — иуәалъхауеит.

Аյсны, убеиоул хынқуатқәала,  
 Тқуарчал қалақыны иқалеит,  
 Уқуатца енужықуа ажы еікүшәыла  
 Каңың иархуаз амаху цеит.

Ушыха дуқуа рыжәоа еидкыла,  
 Уңшзара иаздырхәуеит,  
 Амшын хумаруа шәахырчыла,  
 Нуәагубзың'уа ичырбауеит.

Умал еинтәыла, ашәт уагула  
 Енагь уңкунза узхауеит,  
 Ҳајсадғыл ду амра-шаша  
 Уагутаңәхәа уәрпәхауеит.

1955 ш.

## СЫҚАЛАҚЬ

Убаҳча ссирха угу қатаган  
Шәтышла уқұтами сықалақь,  
Амра шаша ахътәы мырхуага  
Енагъ уа иуцми сықалақь.

Амшын етәара, аҳауа цқьара  
Уара уазбеноуп сықалақь,  
Ашъха дуқуа рыйжәға еиккысуга  
Хаз урт увоуп сықалақь.

Азын атла шәтыла иңыча,  
Аағынушәа уғылоуп сықалақь,  
Апешшартта тыпқуа арақа иумоу  
Сасла итәыми сықалақь.

Уулищауа сफальтла иңәзны,  
Угуазырхагоуп сықалақь,  
Еихачапъа уханкуа қуашза,  
Бзиа ушпъазбои сықалақь.

Ахуараҳәа ажыхъ трубала  
Иттәраа иузазиуеит сықалақь,  
Уа узаудқуа шыбыжтәи рашиә  
Уаңы уөыхонғ сықалақь.

Амра анташәо афымца иңыхо  
Уарбаз-бъазиуеит сықалақь,  
Абас іхъха инаңтәо уцоит енагыы,  
Салам умоуп сықалақь.



Ақуа әнисхәо сгуазҳарами,  
Ушәтүкакачла сықалакъ,  
Нап удиыла уа узыргыло,  
Сашәа рнығлоуп сықаланъ.

1948 ш.

## ҲКОНСТИТУЦИАЗ АШӘА

Ашырыжь шәгельшықуа зыркуеинкуенуа  
Амырхуага ҳарпәхауент,  
Ҳконституциа мроушәа ипъхениуа,  
Уиала ҳамға лашауент.

Ашахта итоу араңеа пызыреуа  
Рзинқуа рыла ргу пырыуент,  
Амхы итоугын аүт ахыруа  
Разкы шкуакуа раپхъя ирбонт.

Ҳажәлар дүззә рзин хъчауа,  
Ҳаңсадгыл бзиаху ҳарбүбууент,  
Ацәгъя эхуцуа ргу иташьуа,  
Аноммунизмахъ җцауент.

Ҳконституциа мроушәа ипъхениуа  
Уиала ҳамға лашауент,  
Алхратә урнаө ҳа ҳаннеиуа,  
Абжы, ҳанасыпъаз ираҳтауент.

1955 ш.

## КАВКАЗ

Ахра илбааеөө ушъха рәашқуа,  
Пүсляхә тасшэа итрысны ицоит,  
Үрт имтарсын иларго ахаңқуа,  
Иахъеникъо акағұа ашәа рәеонит.

Кавказ, игуазырхагоуп ульсабара,  
Уа урха, уеафа, ульстара,  
Иағсуа абако удгыл чашәра,  
Ағағора аазыштыуа итқауа.

Уа умал, унхара ухақунтра  
Гитлерәа ашытал иргарцы,  
Шәкыла атаниқуа реато укуара,  
Аға дузнеиуан уирхәйрцы.

Хызыз ду рымоуп ухырыптара,  
Уара гушьыла узыхъчаз,  
Умал унхара, ухақунтра  
Аға икнитә еиқузырхаз.

Атынчра амра шыңиц иценуа,  
Кавказ ушъхақуа ирхаччоит,  
Уи назаза еицакра амеиуа,  
Жәлары ргурбъо ирхапхонит.

1944 ш.

## ХАМШЫН

Уңғыыхъ сыйкүтәо, уаагуга сгылоуп  
Иштытыңи ихалонит уңәқурпә,  
Алым гурымра уа уағызоуп,  
Уасуент, уасуент ақуара.

Нак уңақа амца еиқүшәа,  
Ахуараҳәа ушует иахъа,  
Нуршәуа азыпъұ разын зүшәа  
Ихамлои хыхъза еилышұха.

Ақуа ныжыны ағба цоит,  
Гарас уамами уи уара,  
Канцьакуакғы хара ижсоит,  
Избонит азынут нақара.

Аңғыла-мыңғыла нақ нухыуқәент,  
Үрнышәахъоума абаңәа,  
Ашыха дуқуа рыхъз ахығит  
Аңғыла ухызхәаз ҳтәыла апਆңәа.

Уңғыыхъ сыйкүтәо, уаагуга сгылоуп,  
Иштытыңи ихалонит уңәқурпә,  
Алым гурымра уа уағызоуп,  
Уасуент, уасуент ақуара.

1947 ш.

## МАКСИМ ГОРКИ

Изеиңшра гумцаңшыуи имейсуга енкүтәаз.  
Изеиңшра мчузен зыңба пәтәаз.  
Изеиңшра цәымза лашарон нахцәйшәаз.  
Изеиңшра хшығузен ахуцра иакутцыз.

Ман! Икам бзантык Горки изы альса,  
Абар уи дахыны дыбзоушәа адунеи,  
Ари азыхъеиңш ихылцуаз афымта —  
Уи ихонт назаза мроушәа икацеи.

Горки ифымта иаажагоуп, кыртдагоуп,  
Горки ифымта культура рәниагоуп,  
Горки ифымта фыртынцас амч амоуп,  
Горки ифымта еибашыга абъяруп.

1936 ш.

## АТҔХ АБАҲЧАӘҮ

Аху қуаңра иғавтдын амза гылент,  
 Уи хътәй тургулуң, иғъыркүп,  
 Пұта еилачқуагы зымда ихылент,  
 Ажәған акалтахъ ихуашьуп.

Амза нақуша аиаңдә цәыртцит,  
 Урт қуенциенуа ираңәазоуп,  
 Аңта ихылаз нақ ихытцит,  
 Ажәған сиршәаза ипѣшәзуп.

Абаҳча сыңда хүны саахалеит,  
 Атла рымаху еикуашьуп,  
 Ақы наршәазаап, пәсаатәк схалеит...  
 Атынчра еиңақалт, еикуашьуп.

Снапсыргутенің Ақуа збоит,  
 Ибаҳча сируп сәаңхъя ишътоуп,  
 Ацпрыхъ ыршәуз амшын цәқурғоит,  
 Аңағ нахъисуа шұтахъқа ишоит.

Абаҳча сыңдоуп, са сненаануеит,  
 Арака исқызоу уи апшоуп,  
 Иатқәаңғаагы акырға ихалеит,  
 Агур упѣшаартә атх лашоуп.

1947 ш.



## АҚУА АНЛЕИ АШТАХЬ

Аухантәарак аңх хуар-чаруан,  
Ажәдан ата пәтала итқъан,  
Апъша нарбылгъоз абыб халон,  
Қуак алеира цәгъя нақтахын.

Ишарц макъана даара акрагын,  
Убла акамбо илашьцан,  
Зны имаңғысса, зны идыдуан,  
Афарқуа гыла икъасауан.

Ипъяс-жысны ақуа хнаган,  
Шыныжымтән амра куалкуацъон,  
Зыткуа убозма, иштабахъан,  
Адгыл барақъатҗа иштән.

Хүрбъя-хумаруа ҳамхы ҳтан,  
Цоук ентаңауси, цоук латон,  
Цыка исымда ашәә иҳәон,  
Ха ҳабригада апъхъа ицион.

1954 ш.

## Е Р Ц А Х Ү

Апоетцәа рашәа уалоуп,  
Чамгур раҳуң ухъз рҳәонт.  
Тәға змам аамта уашаҳатуп.  
Ирҳәонт: ағба унқыа ипъехъеит.

Узышжа енагъ уара угылоуп,  
Умтәэйжәда рұағо үөырбауеит,  
Ушьапақнытәкъа ашъац - иатқәароуп,  
Ақуасабқуа арақа иқәлонит.

Уқыатраң ажәған иаларсушәоуп,  
Зегъ убартоуп, зегъ уаҳауеит,  
Үеиқхаа дукуа асыръса рәажкүп,  
Арғаш рыйттәраа ищауеит.

Зны-зынла укуцәаे айта халоит,  
Хылъарчушәа уа иухатәоуп,  
Хыхъ нахыкны ҳашәа хумаруеит —  
Ҳашәа Ҳаңсадгыл ахъз ануп.

1947 ш.

## БЗИА ИЗБОИТ

Бзия избоит аиацәакуа куенцеиуа,  
 Ажәдан хытыңдараха сатапъшлар сара,  
 Бзия избоит амра амырхуага карцеиуа,  
 Еснагъ уи сымға арлашалар хара.

Бзия избоит аағын аңсаатә рашәаңәабжъ,  
 Азажа зыхышу ачай бұбы афғы,  
 Бзия избоит сөзыңдә ирхәо ажәабжъ,  
 Иштысхыр аңыыхъ зырхумаруа ағы.

Урт ибларгурьбагоу гуазырхага бзиоуп,  
 Аха сыпъсадгыл зегъ реиха иссируп,  
 Сыпъсадгыл ззыхъкуа маңаршәа еилашуа,  
 Сыпъсадгыл амра ҭамшәауа нахъкальхая.

Ашъхарахъ цәйтлашо нағын ашара,  
 Аңсаатә уа иналагон рашәа хaa аңәара,  
 Аха Ҳаңсаадгыл ахәаа еилагауа,  
 Афашист-ры рәаархеит еибашьуа.

Игылеит сыйжәлар ңышыншәа иңқурпъо,  
 Аңаңғың ҳа ихақулаз ипъсыбағ ңұсақъо,  
 Танкын бзарбзани зқыла ичаңо,  
 Хъзы змоу ҳанбашыңәа зегъ рыла еиқуршәо.

Саргы абъдар шытынды уи амқул цікъауа,  
 Сыйлеит афашисттә-ры атса наргауа,  
 Са бзия избауа иреиҳау хъчауа,  
 Анемс фашисттәа ырпъсыңғың ҭауа.

Сыпъсадгыл нағсх'я са исымам акғы,  
Уи азы сеңгзом наңахызаргы сыпъсы,  
Сыпъсадгыл ажәлар хақуитла нахынх<sup>ОДЫШПАЛДОЛОҚ</sup>  
Сыпъсадгыл амра тамшәауа нахъкаңхо.

1942 ш.

## АКОЛНХАРАТӘ ҚЫТА

Тлаз иатқаара шәтышла иңычоу  
Уара уагулоуп Ҙуарзаул,  
Үбаҳчағ атла ихырхуо игылоу  
Ихыбуп шәйрла енқуншәйл.

Үзлабенам иарбан икоу,  
Алапқыя иархуоит аңықуреи,  
Үтәтын акузар атәаңшы иағызоуп...  
Ишіятқауен уара учей!

Хулпазымы, апсаатәқуа пәхъатәеит,  
Апьша қуанда аббұры артсысуеит,  
Амра пәсах'я афымца өыхеит,  
Уашта, угуара зегъ лашеит.

Снағс амжәатла аману иқутәоуп,  
Ақарматысгыя уа уашәа ақәонит,  
Уколнхара атаацәа беноуп,  
Абзанхара амра пәхонит.

1954 ш.

## АКАРМАТЫС АШЭА

Пұхны миңкәз ашыжымтәнза,  
 Цъара сцарцы аңны стысит,  
 Амра мөеиң жөхъан ақынза,  
 Ішак ахуҳуаҳәа иаатысит.

Дәхәйпәш пәнзаралык сыйдуан,  
 Карматыск абжы сахаит,  
 Амдахуаста сымдахытын,  
 Цъя сзырғырц уа снатәйт.

Исаҳауаз ашәа, ашәа ссирын,  
 Уи қырбычшәа сгу нахъзент,  
 Дук харамкуа ашот нағулан —  
 Амацара ҳатгунк збейт.

Азаза пәхъаҳәо уахъ са снейуан,  
 Акарматысгы шәэн ипърит,  
 Аҳатгун заңәы сахагылан,  
 Схылда схыхны сынлақуит.

Хаҳә-шкуақуала иң анбанкуа:  
 — «Ари фырхатала дәхеит»,  
 Ҳаирілан хыышыба амтәйжәқақуа  
 Убра иварағ ишъдахеит.

Дуағфырхатан, діңрәрын,  
 Ипъсадгыл тәйла хызыла ихъчеит,  
 Альшатлаку уи ишәаңхәағын,  
 Тыси-хәыхән иашәа рәеит.

1945 ш.

## АДУНЕИ ЗЫРҚУАН

Иаатғылт адунеи алымча кыдца  
 Ҳаңсадгыл агуенрабжы аҳарцы,  
 Ак тысуама бжык эхылтша,  
 Урт зегы тынчуп изырғырцы.

Изырғуент ауаа иңижыны рускуа.  
 Итынчуп амшын аңқурпъакуа,  
 Икүтәоуп, ашәа рәем аңсаатәкуа,  
 Имғасуент азы абжы зауа.

Арт зыртынчшаз, ргу қаздашаз  
 Ираңаз закузei, нас иахъа?  
 Атынчра еиламғо изырзырғышаз  
 Изаку мчузей — исшәырба!

Узырғы сөйза, уаргы иуаҳаш  
 Ҳа ҳпартия иахылтца абжы.  
 Угу ပြရှုတေသန အနိမ်း  
 Ҳамч, ҳалшара зныңуа абжы.

Ҳа Ҳаңсадгыл Аконституциа  
 Иалацәажәоит Кремль иахъа.  
 Асоциализм анааира дукуа  
 Убра ианылоит имраха.

Круреи ҭареи рзин ҳа иҳамоуп,  
 Хуашьрада ҳамqa лашауент,  
 Ҳаңны ҳгуара бенә ихароуп,  
 Ҳақуитла ҳгурбъо ҳанхауент.

Уи абзнаху ахъчаразы  
Хахиоуп, есқынагъ ҳахиоуп,  
Ҳа ҳтәыла анҹапъхъо азы,  
Абъеөхәа ҳнейуент, ҳанқушәоуп.



1936 ш.

## А Т О У Б А

Шәйсзызырғ амза, нас анатә қуендеңкүа,  
Шәйсзызырғ Ерцаху ду забу ашхакүа,  
Шәйсзызырғ ачай ббы хытқауа ҳамхүа,  
Холихара баҳчақүа шәйрхла икақүа.

Шыңзызырғ абнақуеи, амшын аңқурғеи,  
Шәйсзызырғ Акуеи с-Тқуарчал хықуатдәи,  
Шәйсзызырғ апсаатә гурғада ичырчыруа,  
Абнақуа різәажәауа ашәа хaa зхәауа.

Усызырырғ сыйсатыра Кремль еиқушла,  
Сыпсадгыл, иудкыл уңа итоуба,  
Шәйсзызырғ саб, сан тақуажә хахушла,  
Ишәйстонт сшамхнышла шәарт зегъ тоуба.

Инајент са сықура, сцәа-сжы еиңтәйт  
Аңыр къат ңыстықартә смахуға үүбуахеит,  
Исшәйстенит ашнел цәыш, абғыар сықуныстенит,  
Сашыцәа ашыа хъкартәо афронтахь срызғонит.

Ақуражәа тоубаңқыа еитасқәоит сара,  
Иахыа амға санықуло афронтахь хара,  
Спъсадгыл ахъчараз самеигза схы,  
Итысхырц абаңғыа ҳа иҳакулаz ипсы.

Усызырырғ, сыйсатыра Кремль еиқушла,  
Сыпсадгыл иудкыл уңа итоуба,  
Шәйсзызырғ саб, сан тақуажә хахушла,  
Иаанирада сыхнымхәйрц ишәстонит тоуба.

1941 ш.

## ХЫ҆СЫ АРШАХӘА

Адыңау, ағыңра, ашымха  
 Рыла иңчан абна еңқуара,  
 Ашәарыңаң икүйдә илымха  
 Уи зны дталон уака акуара.

Ара итдүркьюи, анака ихисуан,  
 Абнахәа насуан афаса,  
 Ашьабыста ашыапы ахысуан,  
 Иштыхны наршәуаз аҳаса.

Ихдан абас бнаршәйрала  
 Хыңсы атыхуа аршахәара,  
 Гурья-чара гуазхарала,  
 Иңиңни ақыта нит ара!

Адыңау нак чаныңцит.  
 Цитрус баңчоуп уа ехъа,  
 Ашәарахқуа шәз нахыңцит,  
 Нанықула атрантор цәабуара.

Ачаи акузар абъы курыңзә..  
 Иавоуп уака азахуара,  
 Еиварыңхана ағынкуа қуашза,  
 Ақыта ёыш нит ара.

1949 ш.

## АМХА҆Ы

Ахътэы мрахуага гүкацаогоуп,  
Ашыржь заза шытанарбоит,  
Хамхы енужькуа мшын иатцэароуп —  
Хаз ачай абъбы зазоит.

Уи асазанра тлаз пъштароуп,  
Иёых'я иалоу зегъ ласуеит,  
Ражэа ирхээз иаткамхароуп,  
Тонн рацэала ачай рыкушэоит.

Ататын абъбы цьюуҳаруп,  
Ацха ахышьушэа ачаб куазоит,  
Асакараҳь уи «бнеикуароуп»  
Сынтэа аеаора ду Ыалоит.

Ацыықуреи шьапы лтаршэа игылоуп,  
Алапкъя рагыдк иназоит,  
Апъхзы икардээз гуръячароуп,  
Сағра беңа ара ираазоит.

1947 ш.

## БЬАРАЧЫ АЗЫХЪ

Ахаңә ду атса ихуттәраа илеиуеит,  
Ачатаңә «ишуеит» нара.  
Разны пытқур хыхъ инхылоит —  
Уи аимхуң хучъза иакара.

Ашъха еиужыду асакароуп,  
Амдахуаста апъхъа ишътоуп,  
Апъхын уахъ ихало ирымдоуп,  
Пүсшьартас амтсан ипъхъазоуп.

Шыбыжъ хытны амра нталеит,  
Хаалъса-хъыпъа ҳнеит абра,  
Хахмачырқуа кны ҳахалеит,  
Ахурп-чырпхәа ҳахуая.

Изылшауда атса ағынза  
Ахмачыр атыркукуара,  
Тааршөушәа угуатқынза,  
Инеиуа наразнак уеимдауа.

1946 ш.

## АРЬЫС ФЫРХАТДА

Исолдат матәа иац иштәентеңт. Ахтыпқуа рыла ижырыбын. Кыр жәағыкла абаңзәа еивеңт. Ҳтәйла азықзәа ишьә катәоуп.

Ағны дшааиз чара изырунт О, иан хахушла лымыш шоуп, Ауа ақула уа еизыргеңт Дыгу талбашыс дахатәоуп.

Ағы пъхенуа аңәца иңартәент, Гурбъя хумарроуп, куашароуп, Миха дныхәо аңәхъя шытырх'үент — Уи аңәхъя арагыд нақароуп.

Атх ус даара инаскъеңт, Амза гылеңт, илашоуп, Нас роңықа зегъ цакуент, Дзыңәом Миха, дхуцуа диоуп.

Аңәйлашамңаз иеңи икуадырит, Амға дықулоит, уи дыхиоуп, Ааңы мшыми аеунардыреңт, Қуаңсатақгы аура иаңуп.

Иеңи шытқуаруа агуашә дыткъеңт, Игу иеатқыс иласуп, Ипсықуара адирра лоухъеңт, Дыпъры дненир итахыуп.

Амға дықуп, шыбыжъ халент.  
Игуатса мцоушәа ак ацроуп,  
Ахәсахұчқуа хара дгуартент.  
Абас чамгурла нашәа рхәеит:

«Ашта атыхуа ѡуаңык дталент.  
Иеыхуа иатәа еилыблауп,  
Иарма ѿыштыңа иармаңәысуент  
Икамчы шыбыжбы — уи дыдроуп.

Ноупхулда ахуы қамызуент.  
Уи лаңәоушәа енқуатқәоуп,  
Сырма-хұтрыңа ачыху гъалдызуент,  
Ирқыңаны уақа ихоуп.

Икумжәы — икаба изара дыреенуент,  
Икаштатлақуа ғага иөоуп,  
Уа иқахыкны ахыниатә пъхенуент,  
Ауағ фырхатда ихъз мроуп».

1946 ш.

## ҰАХЫНЛА АБНАҢЫ

Ихырхуа-хыриоит амаку пары.  
Ирқашәқашә о тлас иатәара,  
Ахъхыя-чхаңда снағс акуара  
Үлсны инеиуент абнеңкүара.

О, ишпәа тынчроу апъсабара,  
Чыт-быжъ гоума уажә цъара.  
Апъхын ҳая қуандашшыра  
Үи сагулоуп сара абра.

Иссирха ахъынатә реилыцьцъара  
Үи узбоума угуазхара,  
Амза хыушәа ӡыжъ иатәара,  
Иалоуп ажәған изсауа.

1955 ш.

## САН ЛУАЗ

Сан снасъаго рра иансыпъхъа,  
 Дсыщны ҳнағс ахукуалърағ дхалеит,  
 Ҳахъцоз амған дгыла саңхъа  
 Сазырхуцуа уазны исалхәеит:

«Уда дсымам сылашара,  
 Сыхушәйц затәзы, сымра пъхара,  
 Сылқатә феира, сыхандеира,  
 Шыакас урымоуп сымш-шара!

Җаамтәнанызар ан илхәома:  
 «Нан, уеаларшә амцеиқуара»,  
 Гүтынчра лымы уи дызиоума,  
 Лыбла дамбо лыпъсықуара.

Аха джақулеит аңа хумгажә,  
 Ҳмал еимитәарц, ҳамца ирцәарц,  
 Нак иаңдәигарц ҳа ҳхакуитра,  
 Ан хахушла ауҗу налхенттарц.

Ахра дхытцырц, Пұсқәы дхалеит,  
 Апъсны азыхъгы днахуарасы,  
 Иҳанрпланқуа хыхъ иаңхалеит,  
 Ҳхуахуа-чахуа ҳаргарцы.

Нан, иахъазоуп ахатца дзықоу,  
 Аңа данаштьоу ҳахиртәарацы,  
 Абыржәоуп Ҳапъсадгыл назықоу,  
 Данықупъаша уи ихъчарцы.

Убриазами са изысзымхәо,  
 «Нан уабацои уан дныжыны?».  
 Абриазами сзухынымжало,  
 Сгу стыхо иңәыпъны.

Унасқаго уныңәа-ныпъхъа,  
 Амға укутко нахъа альшаша  
 Абар иуасхәо уара уәапъхъа  
 Игудкыло улахъ өаша.

Уаб изырхәон: «дуағ entario»,  
 Уара уқалароуп уеиханы,  
 Асовет уаа фырхаңәоуп —  
 Ухъз сахароуп уаңсаны.

Ушәақъ тқъароуп, ахәа уқъароуп,  
 Алым уеиғышны уа укупъароуп,  
 Ухымта баша икамшәароуп,  
 Аба хумга ихы иташәароуп.

Иаана ума угурбъа хумаруа  
 Ашта уантало аеназы,  
 Алымжа хысцәеит асыс шкуакуа,  
 Уи чахны ачараз исшырыцы.

Нас сгудкыл, сыла таша,  
 Сара сыңкун, сыңсынтыры,  
 Са самыңәои, сымш згаша,  
 Дыроғегъ ҳаштағ узбарцы.

Да, дыроғегъых улакта старішы,  
 Ухы шытыхны усөаңышы цъя,  
 Шыта ианбазбои убла қуазқуа,  
 Қаруа еиңшү еинкуаңхауа».

Абас сахәо уа дсыдгылан,  
 Сыхуда иакурша лнапы,  
 Лгу еиттасуа дқызыз-қызыуан,  
 Ҳаҳъадгылаз ашә ашъапы.

Изызжарызен исызнымкылааст,  
Сылағырз аант сгу Ышаауа,  
Сан уа дныжъны амқа снықулент.  
Амра цеиуа исәапхаяуа.

Апъша қуандა ихааζа насуаζ  
Сылаζ ирлас исөанаρбент,  
Аха ауаζ сан исалхәаζ,  
Уи са сгуатцаζы исзынхент.

1942 ш.

## ХАПЬСАДГЫЛ АПЬХА

Хабзазара мроушәа ипхеиуаз,  
 Имарымажан, уи шәтуан.  
 Цыр махуғала аус ахъыруаз  
 Уа брағысуан, бгу пыруан.

Гуакра мшымзи аба данқулоз,  
 Быпъсадгылтәыла быхъчауан,  
 Асырхәй шытых'уа аурт анхалоз  
 Снағс атабиағ бызбауан.

Мца қъауқъадшәа ахымца ангылоз  
 Апъса еилышърағ пхъа бщауан,  
 Гитлертә құцьма ҳашта италоз  
 Апъсыщәгъя атыхраз бықұпъауан.

Бгу злағычоу урт шақатми,  
 Хыызла-пшала ба бхынхәйт,  
 Тынч анхара ҳтурбъарами,  
 Биаана азықәан ашәа рхәеит.

Ачай иатқәара уажә бахъалоу  
 Хышыңба тасшәа уа бласуент,  
 Ататынырта шыыжь банталоу  
 Шарпъы иатқәа бхалъхауент.

Асовет пәхәыс — лаку ианылаз  
 Енагъ ифратны аус зуа,  
 Иреибъыу сашәа быхъзынылаз,  
 Зыхъз мроушәа икапъхауа.

1947 ш.

## К У Д Р Ы ..

Кудры гурымua апъақ нағасуент.  
Ирыбжытқераа илеиуент арыффақуа.  
Зны итынчуп, зны аңа итыңтуент,  
Ағыгцәа рғылан иртүсуга.

Ус ианышыкьюа апъақ ихыңтуент.  
Хаҳән-мәыхүи еизыхәауа,  
Абжы рыщәгъя итагургуроент  
Ахаҳәкуа атахъ еинкъяуа.

Алыкъ уа инага амхы итанажьуент,  
Дгыл ртәйгас икатсауа,  
Апъсатла дуқуагъ хнатсауент,  
Үрт ахыртахъ итгауа.

Апъхын шораз сырӡны илеиуент  
Ахьшәашәара қатсауа,  
Ағымцагъ уа Кудры нацрыңтуент,  
Илич иламна қаччауа.

1947 ш.

## УПЬРЫ САШЭА

Упъры сашэа, тәфантәы ухала,  
 Альшатлаку аткыыс уццакны,  
 Ашъха дукуагъ хыхъ урхала,  
 Дыд мацәйсшәа еимкъя уласны.

Дгъыл уахыпъраа, уа инеитачәан —  
 Аиааира шаагаз инагзаны,  
 Аба иаҳхалаз мүкүл еикуаран  
 Дшыкудуу дыыхаа дыцкъаны.

О, сыйсадгъыл, сыйкухшаша,  
 Уинышәахъазма бзантъ аба.  
 Ипъсыбағ қуакуа пъста-тыша,  
 Ҳа дыртахтент уи ҳаба,

Сашэа упъры! Зегъы ираҳәа,  
 Ишыбүуюу ҳара хгушпъы,  
 Афрангъ иағызоу сашъцәа раҳәа,  
 Имцагуа ишакыу рнапы.

1945 ш.

## АСОВЕТ ЕИБАШЬҚЫ ИАЖӘА

Аибашырағ апъсра азбаху мачны ирхәауент,  
 Аибашырағ уи мышны жәсанто аблға үтәпшүеит,  
 Абасоуп афронтақны амшқуа шыңу.  
 Нас иарбану уи азбаху зынжакгызы изхәатәзоу.

Бзина ирбоит ара айстазааратәы ахәара,  
 Дасу иңеси изалоу ипъхәзыба лбара,  
 Бзина ирбоит Рыңсадгыл гушьыла ихқауз,  
 Хатдала наңылар ахца иткөяуа.

Ахқуа енбаршәышәуент, амина тқуащуент,  
 Аибашьқы ипъстазаара рахуццас ипоуп,  
 Ипоуп, апътәарагы зынжак иааигуазаит,  
 Аха зегъ акоуп, уи хуамам, ихаауп.

Аибашыцәагь ашәа рхәонт, ихумаруент, икуашоит,  
 Урт зегъы иргуахуент «хұтамхакуа» ҳанқұхонит,  
 Намукуан иааиргызы апъхамшы апъсра,  
 Дғылом ҳанбашьқы дшъамхнышланы тақа.

Ари гумшәа енцамхоуп, дағызоуп абжыас,  
 Атанк уи дазненуент мцаңшы хыла ирығба,  
 Ма апъсра деижъяуент, ма даңыллоит убас,  
 Убри ифырхатцара даршанхонит ҳаңа.

Аха изатажыузеи уи ашәа ахәара,  
 Апъсракум, аиаанроуп иаҳтахыу ҳара,  
 Абәаңә, ҳанбашышы азбаху рхәалаант,  
 Ҳа ҳөй апъсразбаху, мачжаны ирхәауент.

1943 ш.

## АБА ИАДГЫЛАӘҮ

Амина ахътаңауа итқуаңыт,  
Ақуаб ду итошәа Одер шуент.  
Аңылашамтоуп, амза өңдәйт,  
Нырцәкә ахырха ұнышь ңауент.

Иңдәзә иқаз аңаң ұнахъысит,  
Уа атла пәшиәкүа ҳархынхалт,  
Ұнышь аңыхуа азы ихынарсент,  
Нас ганла аңаңағ ңағагылт.

Азәи-аәзи ара ҳаңыраант,  
Иаразнак нырцәкә зегъ ҳахунеңт,  
Аңыр-сырхәа абомба ҳаршәнт,  
Ҳаңа итабиа урт таңсент.

Хахы ҳңыхуахъ ҳәзыззәа үхит,

Зықығы раңала Одер ҳарт,

Ахажә артәартә ҳхымца гылеңт,

Ҳаңа иадгылағ дшъакъо ҳңонт.

1945 ш.

## САН БАХЬ АШӘҚУ

Сан издыруеит, гурғас сбымоуп,  
 Быңда тынчым, бхуцра салоуп,  
 Сыхъз аныбҳәо быбла брыңқъонт,  
 Сеибга снеира есымша баҳәонт.

Исеңдәришъхәа ҳашта итало  
 Бағпесык былшәо биғапъшүеит.  
 Бынхыпъшылар ибла ттурбъо,  
 Цәгъарак шықам агура бгойт.

Ма иеем пхызык аныбба  
 Бцәирхә бөыхоит, шаанза бгылоит,  
 Ахы быңуки өзытуа арбасть,  
 «Зырши уәартәеит» ҳәа ибшәиуеит.

Сышәқу иненуа быкуа итабтсоит,  
 Уи жәантә нарпхъо брызтцааует,  
 Сеибга сышкоу напхъо ибархәонт,  
 Спатрет цәырган багузуеит.

Са сызкухшоу сан лашара,  
 Абас ба бтынчым сара сзы,  
 Ба бгу, бхуцра, быбзиабара  
 Абра са исыцуп есқынгы.

Үрт сара исыцуп, сәә-сжыы налоуп,  
 Аҳәеи, апсеи сыйкугаяу,  
 Шәхык сырцәыхъчо, амца салгауа,  
 Аиааира дуахъ сыйгауа.

Изхәода ан лгуакра атәс  
Ахшара изықәан изақароу,  
Изшәода ан ләақ нағжаны,  
Ан, ҳарт зегбы хзаазахьоу!

Быңа артынчырыц бгу ршашы  
Сан ибзызғит абри ашәкү,  
Сеңбга сышкоу, ҳайбашышы  
Ба ибзырдырша са сышәкү.

1944 ш.

## АҚУА АЗЫ АШӘА

Ашәа иузысқәо сгуатса иңтыңеит,  
Ашыха ӡыхъеиңүш еилыххоуп,  
Чамгур бжылыла уашәа шытыңеит,  
Бұбы иатқәала сиршәа уқұтоуп.

Уханқуа рықуцәа атла ирхыңеит,  
Убаңча ссирикүа рызғауеит.  
Амишын трисуа уңағ нахыңеит,  
Ашәт рыфқы-хаа саҳауеит.

Ацәйлашамтаз сара исзаауеит,  
Уфабрикақуа рыбжығаз,  
Үңғыңдағ адәйібакуа еиваңеит,  
Москвантә, Қартынтаоуп нахъааз.

Угузуа амра ашәахуа цәйртцит,  
Убаңча рымаху еихъыссуп,  
Ибоз азажа ауарқъ ахылтцит,  
Уа ульсабарағ зегъ гукыуп.

1947 ш.

## МЫЗА ИБРИГАДА

Ашъхараҳъ цәйтлашон,  
Ашара иасын,  
Апъстазара гурбъон.  
Амра назыпьшын.

Апъсаатәкуа чырчыруа  
Ашәа хая рхәауан,  
Азаза разнушәа —  
Уи ула хнак'уан.

Мыза ибригада  
Аусағ иласуп,  
Мыза ибригада,  
Абү қапъшь иануп.

Аисарағ иаپъисеит.  
Иахысует иплан,  
Әағрала иссирихонт  
Тагалан, бщан.

Иткоит рұзықуреи,  
Ачай бығъ рыхушәоит.  
Ахъфежъ аәтән  
Иатдоуп, идрашәоит.

Аеага ахъиркъауа  
Амцаңшь аәкъауеит,  
Ашаха амтакуа  
Рашәа быжъ гауеит:

«Хант афырхацәа,  
Еиңышәйкә аәага!  
Иахъакоуп, уатәыкоуп,  
Харашәатә җалгароуп.

Хант афырхацәа,  
Ишәыркал аәага!  
Еиңышәхәа абыараҳәа  
Агурбъара ашәа!»

1947 ш.

## ТАГАЛАН

Шыңа иөыхшәашәоит амра цара,  
Ихалом ңыхъеиңш агуахы,  
Абна дукуа реилачыра  
Иғычоуп бұбыла, еиңшны ахы.

Абаңча уталар ашәыр еинтәыла,  
Згу амыртәуда уи афқы,  
Амаху ирхуоу тәа-қапъшыла  
Иртаарцын иқүп азәйрә.

Ақуатца беноуп жынқуатәала,  
Уи ауп излытцуа иссиру ақы,  
Ацитрус баңча ихыбу шәырла  
Ибра аргуръюит ауақы.

Амза ңхенеуент жәденгү ихала,  
Амхы итығуент ауаа рыбжы,  
Еағра раңәа гуръярала  
Үрт ирмауен ара уажөй!

1948 ш.

## АШЫҚУС ӘҮІЦАЗТӘ АСАЛАМ

Атла рықуцәа иңхенуа нөавтцын,  
 Ашәапъшь күеикуениа амза гылт,  
 Уи алашара нақунарпхейн,  
 Асыршәы саркъан исәагылт.

Аракетқуа тәғантәы ихалоит,  
 Нас урт шап-шапуа тәка иңоит,  
 Иатқақуакгы енбарлацәкүсүент,  
 Рхыбыла гурбъю исәапъхойт.

Арақа избо, уи тәым жәғануп,  
 Алемса қыта саңхъа ишътоуп,  
 Аба сиқузшо жәашъағак роуп —  
 Бара зықъверслә бхароуп.

Аха гула абрақа бсыщуп,  
 Схуцра балоуп, сыбла бхыуп,  
 Бнатрет хұчы сгуағы иадуп,  
 Бчабра сыхура нағархәуп.

Са исымдыруен гутынчра шыммам,  
 Сара сатқысты бейханы,  
 Ашықус әүіц уажә ҳайцағылом,  
 Үбригъ бымами гурғаны.

Мап, Назира, ҳамш лашами.  
 Хуашъра анымлаант бхыбғы,  
 Агурбъа дүззә ҳалъхъа иштами,  
 Ағны саннеиуа аба дхуаены.

1945 ш.

## СА СЫШЛОУП

О, шытә сычкунам, схаху шлоуп,  
Ихыңны италаз, сымшқуа еиштоуп,  
Ба бсабиуп, бцәа пышқоуп,  
Быкура абакоу, зежә быртоуп.

Ба ибасхәяуа, уи схучыхәоуп,  
Алаф мамзаргы ипъхашьароуп,  
Пүхәзыба хучы, дад дбыкухшоуп,  
Бөйрбонит аха, са сышлоуп.\*

1955 ш.

## АШӘАРЫЦАФ

Амра еицрала ағарпырылын  
 Иташәарацы хланты инталт,  
 Ахътәы мырхуага убра инахылтын  
 Ашъха рықуцәа ашәапъшь нахалт.

Аңақъ, анақу еибарцырцырын  
 Исаркъя дуны урт калъхонит,  
 Ашәах ргыло арғаш алқъан,  
 Ипъо иғны тұка айоит.

Асыпъса икула ақуасаб ғеиуан,  
 Ашәарыцаф хара ибейт,  
 Игу түрбъю уи дазнеиуан,  
 Амға азғынцәарц уахъ деихеит.

Уа дызғалаз цәгъя храғъяран  
 Иик'уа, иишътуа ак қамлеит,  
 Илабашъя аңыр ахарсын,  
 Уиала аңақъя нағирчент.

Ас иахықаз уи дазқазан,  
 Дласны ақырза дәаскъеит,  
 Илабашъя аң ианкылан,  
 Хымта камшәа ишәақъ нытқъеит.

Нырцә иағала ақуасаб ғеиуан,  
 Уа иакжамшәа нақ иағъеит,  
 Ашәарыцаф ибла түрбъян  
 «Абри жәаф» ҳәа ипъхъазеит.

1947 ш.

## АИААИРА АШӘА

Амш атқыыс атх пүшәми,  
 О, ишпәссирү уи уаха,  
 Жәған зыркаччо зықъхыблами  
 Еилүңьца-хумаруа еикуаңъха.

Амза каччо акырза ихалеит,  
 Тынчроуп Akya нахъабалак,  
 Абаңча сыңа амшынахъ слеиуент,  
 Ирзығуент сыбла цәкуріңақуак.

Анааира ашәа Кремль нахыңны  
 Уажәы абрақа са исаҳоит,  
 Ашъха дукуа рықудә нахысны  
 Мишын-нырцә ақынза абри наζоит.

Чамгур рахуң уи ашәа анығуам,  
 Аңхъарца, ағарпын ирхәуам,  
 Абзарбзанқуа шәкыла ицәажәеит,  
 Хунтә салиутла ашәа рхәеит.

Хунтә салиутқуа, хуиаира дуқуоуп,  
 Еиңьу ашәа са исмаңаң,  
 Бжыи чамгури арақа имчыдоуп,  
 Уи еиңьш анааира қамлаңаң.

Хъзи-гъшени шәымоуп афырхадәа,  
 Ҳаңъсадгыл аңышьара знаңакуаң,  
 Аңыр шәымратәен ахъырпәр сашыңәа,  
 Бзарбзан салиутла зашәа рхәаң.

1945 ш.

## А И О Л К А

Аиолка бзиоуп, ипъшзоуп.  
 Хумарга хыла уи рхиоуп.  
 Ишәты какачуп икаччоуп.  
 Бұзы иатқаала еилахәоуп.

Ахұңқуа аиолқа еигурбъоит,  
 Ргу ғырыуа иқанатдоит,  
 Рнапы еибаркны иакушоит,  
 «Алыгажә тааршә» ихулаччоит.

Еснагъ аиолқа иаамтам,  
 Ашықус өңізде иқартдоит,  
 Убри иаха иаамтан,  
 Ахұңқуа гурбъо иқанатдеит.

Еизент ахұңқуа рацәафны,  
 Аиолқа ахъылаз әғнағы,  
 Иакуша аиолқа азәйрғы,  
 Икуашон ашәа ҳәо еинкъаны.

Икуашо игурбъеит, иалахумарит  
 Риолқа игылаз ағн агута,  
 Идахындалан аканфет өйрхымит,  
 Фениен Ҙыңқеи иччо рлакта.

Ишыхумаруаз атх еңғыршеит,  
 Нас ағнықа зегъ еимпіт,  
 Урт иахъагъы еиңгурбъон,  
 Қапъхъа риолқахъ ихынхәйт.



Ишәйдсныхәләйт ашыкүс өыш,  
Сыпъсадгыл тәйла апъацәа,  
Зыңнашыкуса абас шәа шәнеиларц,  
Шәгурбъа-хумаруа, шәыччауа.

1936 ш.

## ФРИЦ МАДАМ

Фриц агумха,  
Кутыбга лаңха,  
Ак иңәнимхә  
Ашта дтан...  
Иңсы қымқымуа,  
Иқышә куам-куамуа  
Акут иқар-каруа  
Абжы наңауан.  
Ибә рұзықуа,  
Ихы мақаруа,  
Абардахъ даануа  
Фриц иңәон:  
«Мамка, ианка,  
Дайте курка,  
Масло, водка,  
Всно давай.  
Нету ианка,  
Нету курка,  
Буду мамка  
На стрелии».  
Уака иғылаз  
Уи дызқуқааз  
Нак дыңналеит  
Абас налхәан:  
«Будет ианка,  
Курку дам,  
Масло водка,  
Всно подам.

Фриц мадам!»  
Фриц дгуръеит,  
Ифызцэа дрыпъхеит,  
Атрышэ иасит,  
Ф-фык еизеит,  
Кутабыи уаткеи  
Уажэ «ирзаалго»  
Апъхъа изго  
Хәа инеиғапъеит.  
Дук мыртцыкуа  
Уа имырпъышыкуа  
Ашэ даахыцны  
Абомба лыршэнит,  
Абомба шътасит  
Нас итқуацит,  
Ф-фык еилахаа  
Убра инеилахт.

1943 ш.

## АЛЕКСАНДР ТҮРТЦУМИА

Еитцамха гумшәан, хымта камшәан,  
Иңырғыз ңышәан нара цәгъаза,  
Уи ласшала ахшыңба деңгүшын,  
Діры данхалоз ҳараңза.

Гитлер өаша ҳтәйлахъ дқулент  
Уи иматуар рыла деимтәарцы,  
Апъирғ хатса итәла иңхъент,  
Урт мңала иниртәарцы.

Апъирғ дхалеит, урт дырхалеит,  
Бомба мцаңшыла иныртәауа,  
Бба таакурылеит, Плоешт еицралеит,  
Мца-қьюукъадла ua еикубылуа.

Дуағ фырхатоуп — нара изырхәеит,  
Хаңсадғыл дүзә зыхъз ахъзаз,  
Пұхтарца, чамгур нашәа рныртцеит  
Хаңырғ хатала итахаз.

1941 ш.

## СӘҚЫЗА АҢЫРQ УАХЬ

Уаргы саргы ҳаңкулацәан,  
Ҳахъдалакгы ҳа ҳаициын,  
Жән-камбашы еиддалан  
Иҳама архакуа ҳарнын.

Ҳаңкупқо, ҳафуа ҳахумаруан,  
Атдәйргыла ҳа ҳаҳыпқон,  
Лома ақуакуа ҳаициқутәон,  
Уа ашәә ақағұәа еицаҳқәон.

Иқаҳтон ҳәзызба таркъакъа,  
Даттахон ҳәзызба тәмкъакъа,  
Абас ҳара ҳзы ихулон, ишон,  
Жән-камбашы ҳа иҳахъчон.

Ҳабаңәагъ абастәекъа наајан,  
Җареи дыррадеи ихуаөын,  
Аха Октиабр имаңысыз  
Иагент иңкъя ҳазхуаөуаз.

Уара жәғангуахъ упъируеит,  
Аңсаатә уағызан уласуеит,  
Сара споетуп, сыйуеит,  
Ҳаңсадгылаз ашәакуа схәауеит.

Уи нацакун, адәду ағакун,  
Чара гурьлан ныңқәа дун,  
Уара уеіпшхә ахъшыщба,  
Жъғангу ухалон уеырба.

Сгурбъо сғылан сузыпшуан,  
Уара аптақуа урызсон.  
Зегъ уара иузыпшуан,  
Рхылъа рхымшәарц ирк'уан.

Аеказа бзна уиенпшын  
Иахъурхумаруаз ұхаирплан:  
«Цыгухыршэт» зны наурқатсон.  
Нас ажәданах тәфантәзы усон.

Афырхатца, ссыза Леиуа.  
Хышъщба еигъшу ианпьыруа.  
Иҳахъчап ҳарт змра шеишенуа.  
Ҳофыцъагъ Ҳапъсадгыл хзааӡауа.

1939 ш.

## СГУЛА ХЪЫМЦА

Сара сгула аръыс Хъымца,  
Деңпүшуп зынжак аихымца,  
Иғны нағым амғымца,  
Аченцьыка нас афымца:

Шыңжыза дгылоит, амхы дталоит,  
Нутра раңхъа иәалоит,  
Тыңж ىтептәаз уажәы дахалоит,  
Имачар амцеиңш иуцralоит.

Хабригадаә иацлабуада,  
Еиха аәага зқяуада,  
Зұңакнишъка хүшә-мыш аныда,  
Сара сгула Хъымца ныда.

1955 ш.

## ЛАГУСТАН

Қыатуан архаे амх итаз  
Реага маңысшәа амца аәкъон,  
Алъта гуада хыхь ирхалаз  
Еилашшәйшәа икәнатдон.

Зны цэйкубарқуак қуазны илеиг,  
Уи ашътахъ — апъсата,  
Лагустан афныка дыңит  
Иеенстан афаса...

Джаш-пышуа аху дынхалеит,  
Аръыс хатда Лагустан,  
Игүиәнзәмкуа уа диңүлент  
Агроном Уардахан.

«Хай ҳайлымси, амиш мытқуаци»  
Дашшит Лагустан,  
Ипъыш-зысны алъта хытхъан,  
Дахъхуит аха, ихәахъан.

«Уа Лагустан, Лагустан!  
Узөу нашам, иумхәан,  
Үфыззәә акутма, аус руан,  
Илеиуаз баша қуалъсатан».

Абас лхәан Уардахан.  
Дығны дталеит, хлађан,  
Лагустангъы дыңхашъан,  
Лапъхъа длеит дкуараттан.



Қалъхъа иңиздәа дрылагылан,  
Икъон аеага Лагустан,  
Аръыс ихъыз пъхенишъауан,  
Иблақуа иңәах'уан.

1953 ш.

## АМШЫН ЕИҚУА

Үздөкүръа хумаруа қуара уавоуп,  
Уа ушәах шытыңда еилаччоит,  
Үзділіх итәоу разны шкуакуоуп,  
Ахықу наңзарда иағабонт.

Зны угуаазоуп, зны утынчуп,  
Зны ашьшыхәа угазгоит,  
Зных үздөкүръа адомбен еипшуп,  
Абба дукуа мпылра днаруент.

О, амшын узлақоу ссируп,  
Уиазы апоеттры бзиа уибоит,  
Чаика шкуакуагъ уеилаҳауазаап,  
Амтәйжәға ухыырсса иөырбоит.

Амшын еиқуа узлақоу ссируп,  
Сыжәлар дүзә бзиа урбоит,  
Игурбъо ихумарлаанд үздөкүръа,  
Аңа дэухылом, агурга!

1940 ш.

## ТЫШЭ ИШИХЫЗ

Рмыбра дталон, рыкуа дтысуан,  
Деңгышын Тышэ аламц,  
Дхырхуа-хырион, дырәқъақъон.  
Дыхшәар знык ршәхымц.

Ацәгъя икуақуон, ацәгъя иршон,  
Иғыгцәа рғылан иртүсуга,  
Ауағ қына уи диниқшон,  
Ихатә кариера чапъауда.

Аитқакуаҳа, ус дзозма.  
Ақудәаे далқеент Тышэ,  
Ахамакуачра енагъ инауазма.  
Изасит нас атрышэ.

1953 ш.

# Академіка

## I.

Ашыха дукуа рыкуцәа икуалы-куацоң иғавтцыз амра, ақеитдәхәа ахътәы шәахуакуа аунажынит. Урт альсабара ргутаҳәхәа еимырдон, идырпәхон. Ицырцыруа разынтаас аббәи аҳаскыни ирыхышыз аңаңа хұчы-хұчла ақубара нағын.

Ааңынтәи ашыыж ңұша хышәашәаңа иқан. Аха ажәдан агу сарқоушәа ақырцыршыңа уағы инардыруан, аені амш шоурахоз.

Дүшьандратәи анхамда станциа ағапжұхыңа енділәттәала игылан ипшыз апасаңырцәа.

Адәйбә абжы геит. Зегың ааилаффит. Шьюуқы ауу рхырга акасағы надылан, шьюуқы ұчамаданқуен реилаңәарақуен ырмазеини авагонқуа рышә ишыназыңра ипшын.

Архуара ианаавтшәа нахыс анықуашәа нағырханая, астанциа бзия альынта ғавнагая ахыгу ҳәа иаангылт адәйбә. Зегың агуркъ ұрған ашәқуа инарзыфит. Авагонқуа рәйнәтәи итыңдуазғы албаара нағын.

— Нас сөзыза Васико! — өаантит, амшъамба иалхыз аматәартра атқақуа нақ-ақ ижәғақуа нкылырқынан икуакуа икыдта зызшапык ихғылаз асержант еиҳабы.

— Абар сара шытә ағны сыйкоуп, уара итегель Қырттәыла агуахы үцоит. Бзиала, бзиала сөзыза! — иңәан Темраз итсыргуаз алабақуа иңирхыргауа жөнларқуны ғынтә-хынта ирықуууаны игудибакылт, рнапқуа еимырхыит, исаны иқаз ихы ашәахста өңдікүа анпыйккала, ишнел цәыш икуршаны ичаз аръыс енқуа хаңыгъежъ Васо Мелашвили иареи.

Илабақуа ағыншына инаиттарсуа ашәахъ инеиуаз Темраз даахъаҳәын Васои иареи дырғегых лала-өйла «бзиала» ҳәа еибырхәеит.

Темраз авагон ашә данылагыла амардуан на-  
папала игылаз апасаңырцәа нак-аак реенцыршан аи-  
фа иртейт. Авагон амсаңғағы Темраз диңхрааш избүгін  
назикүн, аха имукуя ихала длалбаан, астанаң ақа-  
пхъяңы атәарта икәз днықуттәент.

Адәйібә бзиала ақәозшәа артәа-артәа арган,  
алға шкуакуаза ихарчыла ашыштықәа ағынанахеит.  
Темраз дахтәаз, адәйібә имбо инцөрылаанја иши-  
лотка ихыхи икъю, «Бзиала. Қынтәгы-хынтағы  
бзиала ағызцәа!», — ҳәа игуанала ақәара дағын.

Астанаңы ауа маңхеит. Темраз зегы дрыла-  
пшүеит, зегы лала еимидонт, аха иидыруа уаңы  
дибом.

Дышшүуаз, адәйібә аусзуңцәа гүләркүн наскъа-  
шәа игылаз азәы даарылтсын ихы иңүкни иәаахеит.  
Ари аурыла мыңху дауцәамызт, аха уахынхуашуа  
иланы деихакаца дықан. Дағышын, ибла тыңхакуа  
зегь рбоит, зегы рдыреит ухәаратәы еилүххә  
икәз аръысқ иакун.

«Сыздыруа азә иакузаап», — аангуахут Темраз  
азнык азы. Аха ыңытқ данаангуаха Темраз игуаана-  
гара ныштыба ищент.

— Излазбо ала афронтахътә иаауда азә уоуп, —  
иҳәеит иааниуз, шыңақуак реңхан избижъамкуа Тем-  
раз данизаангуаха.

Темраз илабакуа наңциргуан дғыларц ашыр ҳәа  
доеинхеит. Аха ари уажәы наңхъацәкъя игылаз аръыс  
нарбъя инапы Темраз ижәдахыр инықуитдан димир-  
гылт.

— Аи, афронтахътә сааует, — иҳәеит Темраз.  
— Шынамагуа ақытантәиуп, иуаңақьюу сыйздыруам  
Хаңыраң Палба ҳәа дықан, убри сиңоуп. Хышыкуса  
нұқакууа интәеит афронтахъ сыйкоужытєи, аха уа-  
жәы ишубо скалент, — иҳәан, ишьяхуәа ифахыкны  
ихтәаз иарма шыапы ғыштыхны алаба иваз инани-  
тент.

— Абри амашына шәқыта иалсны ицоит, үаку-  
тәа, — иҳәеит аихамға аусзуғы, инапы дәхан аида-  
ра нықугага амашына иааниуз аанкылауа.

Амашына анаангыла, аддыхә аирацәаңы ина, дібаҳәалт. Темраз зегзы инаидыртсент акабинаңын дтәарцы. Ашә ааизадыртын дталарц дшаңыз үлдештің налықушәеит, асаби дылгудыланы амашының дәйелілік дақутәарцы нағыз аћхәыс. Уаңенбагак иеиңш гашапы қурғыларта әкнытәи адых ҳәа длалбааңеит Темраз. Ари апъсрек азгы имуит, апъшқа дызкыз аћхәыс акабинаңы дымтәакуа.

## II.

Амашына аштыахъка асаба еилаңанта ықурчуа, ақада ашъхара шыкоу ахы рха ицен. Аишыкъкуа еи-харғыланы атәарта изықартказ әкнытәи Темраз ибон Ерцаху. Уи ааңсқа ибон, рымтәрыжәақуа ааибадыр-кызшәа акын-акын еиңдерхуу, макъанагъырыкуцәа сыла ихыбын иғылаз Апъснытәи ашъхакуа. Урт ркал-ткуа рахъ асы цахъан. Аха абрақагъ иңәыңғаңа азын-ра ашты анын.

Ара таңа апъсабара зынжак аеенстанакхъан. Ашә-пүрәңең апъса-атәрашәаңәбжъ улымча тиарцәажәаауан. Адәкуа ракузар какаң хыла еиңүңчүча уахъышлакгы ибла ргурьагаха икән.

Абаху ывтәләканы ихагалаз амда анаарымтәа қъакъараны иңхалт. Амашына, ақыта агуда иагулхәа иғаз амфаду ианыршәланы ицен. Иңаскыңыңхъаңа Шъамагуа ақытагыны наңа-наңа иаандууаны ибла иаах-гылозшәа ибон Темраз.

Ақыта атсыхуа иналагылт. Темраз игуенсра затца-айра иазхаауан, уажәы-уажәы ипъштәи еитең'уан, ила агукуа еибаршакъ-шакъауа зегзы наразнак ир-бар, наразнак симырдар ртахын.

Ари уажәы, ашъха реиңш ихапапаны дызкыз ахуцракуа ирылан иан, хымыз реиңа еидымхалакуа дызпъиртсыз ипъхәыс, уажәы дуағыбжаха дзызнеиуаз лгу шықалашаз, зпатрет иңыбы итоу иңкүн хучы ила иамбаң, наңхъякәтәи ипъстазара зеңпъшра-хашаз...

Зынзак ипъсы зегзы феибарчын ихудацәа нытна аны иакынт, илаңырзқуа өхажжылент Темраз арраң ддаанза дызхагылаз абригада амхқуа амашының <sup>дайын</sup> <sup>жарылған</sup> фарывала. Акуыктә аандада дхыпшыны ибөн, ихъүбала нахъхыи ататын аиңаңара иаңыз аколихацәа. Урт риаңсаң үзара аңызыреи յасакуа иқашәқашәо иңенуан, үзара акадифа иатқеңпіш ачан адгыл хнаон, аха уаҳа уахь дхъампышит.

«Ех Темраз, Темраз, узхуартуузен шытә зызшыапык өам ауаңы бжа ажәлар рзгы, утаацәа рызгы», — иңеңт игуаныла, аха ари убыскак ибжы рдуны намхаңәент, амашына иакутәаз зегзы неиңәпшы-ааниңашит. Иаргы ари шраңаз идырын иааңаңымбхеит.

Амахуңа енпіш амқаду инацырганы агуарабжыра ибжыагалаз амқа ианазиашаха, Темраз илаба неиңихын ақыгу-қыгу ҳәа акабинка ахы днасит.

Амашына аанғылт, Темраз длалбаант. Уи иңылбаант датеа ғыңғақагы.

— Амашына уахь имцозаргы аңынза ҳүщап, — рхәеит урт, аха иара имуит. Зегзы «бзиала» ҳәа реиҳәан днымдахытны агуарабжыара дныбжылт.

### III.

Цасқәа иакушәазшәа, азэы илаңш дааткамшәа замакуа аңы днеит Темраз.

Абар дғылоуп ашта агута. Амзырха цқыакуикуараза икан. Иқашә-қашәо иңенуаз ачкуартат акукухәа иңәуа илан ахәарақуеи, акыапа рбылғо ашта итаз ачахыи.

Аңы уағы дықамызт. Атыхуа ырқыаңа алаңш аматурта аштахъқантәи иаавтзыз ахыу-хыуҳәа ишуа ағаанахеит.

— Мышә, Мышә, — ҳәа ари ахъү ҳәаны ибжы аннақуирга, знапала изааజаз апшәма дадырын, иууаза ипъаны игудијалон, иқутқенаашон, ихухуаза ишшапаңы иштәталон. Темраз уи ахы инапы ықушыуа иа-ниргубзыб, иаңа-иаңагыи идхәетдалауан.

Дытқуаны дызмаз ахуцрақуа наңагыры  
көнт, иизбара изымдыруа дәртцеит аны уағыза-  
нимба.

Ақуасқаҳ дхалт. Азал ақны ашә аартын. Абар-  
тағынтың дибон, ихаху енқуатқа чиқуқуза ирхә-рхәні  
акаруат ағы ицәз ахучы. Темраз игу атхараңға еи-  
суга днеихагылт. Иапхъя днықутәан, — уара уоума  
хатас сыйны зхагылоу сарпъыс хучы, — ихәан, ихы  
ларқуны атқаах-атқаах ҳәа ғынта-хынтың илахь днагу-  
жит. Тангызы хучы дааҳәыңы-мцит, аха дмырғыхакуа  
дырғегых абартсахь ддәйлтцит.

Ағны даваланы даануан ашколаҳтә наауз агу-  
ла чкун Наҳар. Темраз абартсағы дшықугылаз аниба,  
азнык азы Наҳар дшанхеит. Нас атрым ҳәа ахтыста  
даахыпъан дшығуаз амардуан дхалт. Инапқуа Темраз  
ихуда иакурша дгудикылан, уаҳа ажәакгы мәзәа-  
куа аддықәа амардуан деңталалбаан дыңны амхы на-  
хътаз ашқа иғыннеихеит.

Темраз азал ағы деңтаныңналан ахучы иапхъя  
днықутәеит, ашышыңәа ихы шышьуа.

Тангызы дәыхан ашырхәа ииарта дәйкүтәеит.  
итачкум хучкуа ратқааны иблақуа иртшьуа.

— Уаан сарпъыс хучы сейтагудкыл, — ихәан  
дәарғыланы дааигудиңхәалт. Тангызы инапқуа неи-  
тихын иаб ихуда инакуиршент.

Минутқуак рыштәхь, ааигуа-сигуа аус зуаз  
аколихаңа еихымжа-еиңымжа агуарабжъара ибыжъ-  
кыя нааузан.

Зегыы рағхъя агуашә еимпәа дааталт. Темраз  
иаб иаша Мычы. Ари аупцәа хылпъа шкуакуа ица-  
цаңа уажәраанжа амра иқузк'уз еикуархәнны икын, ха-  
рпъзатқа дықан, өңд исаз ихы-иғы апырпүлеиңш  
еибакын.

Мычы иштәнди наануан аколихара ағтәи апарт-  
организация амазаныңкуга Қарашь Базба, зхаху аба-  
мбенпүш иқуашыз атахмада Хабаңыа, нас еғыртгы.

Темраз арт аниба дырпъыларц амардуан длағалт.  
Мычы дыңны дшаануаз атаххәа Темраз даамтқасын

альшқа иеиңш дәыштіңдааны хыхь дыңхенгала.

дхәхәалана ила-иөы еимданы дргузит.

Абартда наразнак уаала наатәйт. Зегың даудырған  
кылон, апсшәа нархәауан, агуакъацәа икушауан.  
Арт ргу атәууара иак'уан, Темраз изшыапык өамкуа  
дахырбаз. Аха игу канажырхәа ишәаны азәымзар-  
азәы уи инирпүшумз.

— Хан абааңскуа, Шьамида шэылпүлишь Шьам-  
ида, азлагарахь дыңказаарын шэымбои, — ихәент  
Хабаңа, агуарабжъарахь дынхъапъышын.

Иан дшаауз аниба, Темраз илаба иткарсуа ашыр-  
хәа амардуан длаәалт. Егыртгырызынтык адру-  
хәа таңа илбаант.

— Акымзаракы бымшәан, Темраз даант, — хәа  
лгу рыйбуууауа лыжәа иатагыланы агуаше даатар-  
талент Шьамида илпүлаз ахәсакуа.

Амзырха агутаны еиңылт Темраз иани иарен.  
Шьамида дадырсызшәа лышапы лзеихымго дахыгы-  
лаз даанхент азнат азы. Нас, зәә кыңза иказ лиап-  
куа иеңцылхын лычкун ихуда инакулыршиент, дры-  
буууаны дгудкылауа. Иаргыы иан дигудхәәала, зны-  
лхышла, нас лыблакуа еимдауа ргурда даөын.

Темраз ипхәыс Цицанагы дрыланы ашта наатә-  
лт даеа гупъык аколихацәа, аколихара ахантәацы  
Дандел Ратәба акубас маңа зыкучаңәаз иблуз шкуа-  
куа амаңракуа таркуакуа рапхъя дгыланы.

Арт нааизгы зегы Темраз дгудкыло, енгурбъа-  
хәа апсшәа нархәент.

Шьамида, Цицана лмахуар кны даалыхан лиап-  
куа рәцааны Темразгы ларгы аалгудлыхәәалт, урт  
инеимда-ааимданы игудкылауа.

Цицана лхы Темраз игу инадылтци, инапы рбү-  
бууаны иаанылкылт. Ари аңаңәа дцәажәозшәа лхы-  
ләы ианубаауан, «Сылашара! Уеибга-узғыда уаар-  
акун сзыңәоз, аха Апсадгыл ахъчаразы агра иуоуз  
егъя ихъамтазаргы хаттароуп, икоумтсан гукаһарак  
уи азы, сара ყұсаҳрада сарбыақәаны сувагылазаап  
енагъ», — шылхәоз лгууаныла.

Аууҳәа ашыңбыжь рацәа иказ еихсыбыт <sup>Ала</sup>  
зегъы сиршәа ирыман, зхабар ықамыз Темраз <sup>иаанба</sup>  
имырхәа-имырза иаана.

Абыргәа Темраз иәи иаанхент, егырт <sup>Енвагье-</sup>  
жъуа афатә ақаттара, астол архиара иаңын. Уажәраа-  
иңа акъаңа рбылгъо ашта итаз ачаңгы ахуатахәа  
ижәуа амца иаакнаңан.

Азалаңы астол еиңдәа ду игылаз икуудыргылон  
Шьамиден Цицанеи Темраз афронтахъ дцен-уажәи  
рыбжъара есышыкүса аға-маға ахкы изыртәах'уз:  
аңыыхъ зыршәуаз акачың ғы, ақаруа апштәи змаз  
ауатка, аңынцыхуа, араса, ақырбыч, ахъачаңа,  
убас ара зыхкы ыкүмиз иарбану.

Мычы, Тандел, Тарашиб, Хабаңыа ухәа Темраз дры-  
гутылакны абартаңы итәан. Шьамида зны аматур-  
тахъ дыңуан, амат зуаз аҳәсахуучкуа ырцак'уа, зны  
азалаңы дыңалон, даңазныхъ Темраз наңхъа днен-  
хәткүкуланы ихуз ишъапы еиңхъылшылаауан, зы-  
мч нагхахъаз лыблакуа тырхаха диеапшуша.

— Ҳар хута аңылашамтазы ажәилара налагон,  
— хәа дышырхуз атәи раңдәара даңын Темраз, — сый-  
закыи сарен адта ҳаунт аға ижәлартада амдаңы ами-  
наңуа итаз ыңаңхырц, амбенш аңкуа алхәхәо ател  
гуара иказ ҳарбгарцы.

Ашара иаңын, аха атых зыңзак аеемарцахуны  
алашыңара ахаданы икан. Аға ипрожекторкуа ана-  
ара алашара ықудырчон, аракетаңуа альта еимырт-  
таауа ихалауан.

Аминаңуа мыткүацратәи икатдо, гуаратас апшын-  
гылаңуа злеңбаркыз ателкүа хытәтәзәнди абжысыр-  
та атауа ңхъака ҳәәзөн сыйзен сарен.

Адта иңауз шынаңагжаз ала адирра қаңцент.  
Ажәилараз иаауаз ҳөзырзәа «ура» ҳәа рбыжы иғоз  
затааира назхауан, иааигуахон.

Сыйзен сарен ҳәәзөн ҳаңнеңуауз ҳзаңгуацәкъа  
аға имина тқуацит, уи нахистәи акъы сгуалашәом,  
агоспиталь ағбуп ёхы здыруа сахыыкалааз.

— Нан Темраз! Уи уғыза дызустадаз, деңүх  
марыңда? — ҳәә днаиаздаит, зыбла ааихмырсыбыз  
заку ари иәальшуаз Шьамида.

Уигы деңүхеит сан! Аха җувуала дхуп, мактана-  
гы өеила ишьапы дзыкугуло дықам.

— Ҳай ахуаша, — рхәан зегы тынхак иенпүш ргу  
далсит, ихашашааны ицәажәеит. Шьамида лкасы ағ-  
ацә ала лылаңырзкуа аалырбент.

— Сөзиа, Васо Мелашвили ҳәә Телави араион  
акаршәрақуа рөңи наајаз арпъис еибагак иакун, —  
ҳәә ацәажәара дағын Темраз, — агоспиталь ағыны  
ҳаициыштың. Сара сенипүш наргы афның доурыжыны  
ҳаицааит Пүшьандаранза, — иңәан, иңыза дызлацоз  
адәйиб днахыпъышызшәа иңыңеңтихны днағышит. —  
Аαι иан рыңда, уигы са сенипүш нахъатәи амш гурбя-  
раны илзымши, — ләеит Шьамида.

Темраз дызлыңыз иңызцәа, афронт иатахыу ала  
аикүршәаразы шака рыхкәда еибыттаны аус руа, ад-  
гыл өңгүркүа шака хыртхью, аеафора ишаздырхаз,  
арахуааңарағы рыхкүниаракуа, иңшәма Цицана иреи-  
ңүү звеноводны дышкоу ухәа еиуенпүшым ажәабжы-  
куа шәкы рыхуахкы нахъара ишағыз «афатә мазеиуп»  
анырхәа Хабаңа рапхъя дыланы анапышәзәартахъ  
рөңинархеит.

#### IV.

Атх акыр инеихъан астол ианахыт. Агула-азла  
ара иңаз зегы рыхнүниақуа иңеит. Аха Темраз ита-  
ацәен иарен дырғөгъых акыраамта ицәажәо итәан.

«Суаңыбжаны сзызнеиуа сыйхәйис лгу шпъасзыка-  
лари», — ҳәә уажәраанза Темраз ихағы зеенизганы  
иңаз ахуцракуа наңа-наңа реыпхъарк'уан. Шьамида  
иахълаңауз мҔху дидхәатталаны акғы шылымхәауа-  
згы, Цицана лгу иаанагоз, уи лылактахаа ианахәон.

Ашыңыз, Тангызы дхәйрыхәруа ахыза данығ-  
цәытталоуп Темраз данаапш. Апъенңыр дзыдиалаз  
анааирт, аҳауа цъяа аапынра афғы хaa аманы игу  
иниқүлеит. Иара ишиңәоз еиңш, иарпъис хучы дигу-  
дхәхәала ихы дагузуа акыраамта дирхумаруан.

Цицана дықуғъекъаауа шылжыхъа ақаттара ~~да~~  
ғын аматуртасы. Шьамида ажәқуа агуашә ~~итцаны~~  
агуарабжъара инбижъалдан дікундшәйндуа ~~дақылдары~~  
~~зәңгілшілдер~~ хәйт.

Темраз данғыла, Цицана ази асапыни алган иңи  
илырзәзәент, иеенлеңдәент. Ари үоура зытбаара на-  
зоу азә иоуп, ижәфахырқуа тбаауп. Хыхтәи ихаңы-  
цкуа рыйжъекатәара, ицламқәа аташәашәара хұчы  
намоу, нарбя үымшы атыхуаेы ипшілкурза ашы-  
на енқуатәа нақуғылоу ухәа зегы нара инаалоит,  
ихиниң агуқыра артауент.

Астол андырхия атаацәа ақушаны инатәент. Қан-  
гызы хүчгы биргык енпіш дікүбцаза наб дидтәаланы  
акрыфара дағын.

Шылжыхъа анырфа ашытада Цицана леаанылтан  
усура дцент.

Агуашә нұтың инахараны аказарма иғылаз иавы-  
ны иаақуан, аңыңаҳәа ататын ентақатә атқра нағыз  
рыбжы.

— Сара ағидарта ақынза снеиуент сан! — иңәан  
илабақуа ицишүа агуашә шықаз иғынеихеит Темраз.  
Наб дишталаны дәарсалеуа дненуан Қанғызгы.

Гүлғык ахәсахұчқуа аффақәа ататын ентақатә  
атқра нағын. Урт зегы наха Темразрааेы икан, аха  
уажәы аус ахыруаз данаан, енгурбяацәа адрухәа  
иғагылт.

Темраз арт аңсшәа раҳәаны радбжыарак днілжъа-  
тәан афида рყштыхра далагеит. Ахәсахұчқуа қа-  
ғызы рнапы дырласит. Лыңқун иштәланы қаануаз  
Шьамидагы цәаңәак ахаңы днадтәалеит.

Ркалатқуа ентарпапа фидала иандыртәы тыра-  
сыла ихданы ауардын инақудыргылт. Темразгы ау-  
ардын дақутәент дрыщцарады.

Аңәқуа ашитәңәа аңын нарыхъю Темраз ауар-  
дын дақутәаны ататынырта данынталада, зегы сирс ика-  
ртеит. Цицана агурбяара дыштыхны даман Темраз  
уажәы дахъаанз, лзвенои ларен русушъа илала иаҳы-  
ибоз.

Тандели Тараши аңаңдақуа аныртсон. Ауардың анырзаңгуаха рәагақуа наңсаны инаңылан, наңдаңын дәйни ашәшьырахь иныңтаргалт. Темраз аңаңдаңын аштыахь акынза данааскыа иңханаы дылбаағынан даңырғын, аха имукуа нара ихала дылбаант.

Зыңзак иңырымшөйт ари иңаңтаң. — Макьяна ухуракуатқыа абыржәоуп рөң анеймалаз, — иңәйт Тандел дааңдажәан, — ашъя иңәңдәз шәкәроузен, уара наразнак аусурахь уенхеит. Ус қалом Темраз! Уайқераанжа абра Тараши сарен аибыңдара ҳаңын апротез азыңдәан, уи ҳара ххы иадаңтоит, амала уара уахымцакыуа уңсы шы.

— Сыңцакы-смыңцакы сара шытта сыйзъсоузен Тандел, — ҳәә натенкыит Темраз, — ауағыбжа дахуугалак дыбжоуп, аха сгу иамуит, снашәйланышында сгуахуит.

— Акымзаракы, — иңәйт, иблуз цәыш амака акуңаңдамкуа наужыны, ичаз хылъя ихынкәфабжы абијарак аахнаң оғылаз Тараши. — Тандел ишиңдәз еиңш сара схалатқыа усыманы сңоит апротез қатаңдәз раҳь. Абастқыа ишьапы хтәнаны дмаан Ыамфер Зыхуба, аха апротез изықартсан, уақәы утаххар дыңцырқынан уихъзом.

Агурхаттага, агушытыхга ажәа налымшо икоузен. Темразгы уажәы акы змынхъяз иеиңш ихы ибо Тандели Тараши дрыбжыагылан.

Гүпъәык аңаңда атыхуаңы иңевагылан ататын еңтахауда зәңғазхаз драпысны дөнеуан Цицана.

— Темраз шакантә уаңыңдәхъоудыруандаз, — иңәйт, енвасны иңевиуаз ататын еңтахауда дырзыпъшша Тандел, — Цицана ҳара даара дусуғ бзианы джаланагалт! Дфуп, дфы Цицана! Ашыкымтән данаан бзаазен, мышкы-қымш аңыны бықандаз ҳәә лас-хәйт, аха затда илмурыз, — ҳабригадаңы нахъя ататын антахара ҳалгарц үбаны ҳакоуп, сара аңы сышпәтәон — ләйт.

Темраз дыңхашын мачкыны ихы лаиркуит. Аха жак ицинатон, иңшәма Цицана лзы арт арекуаратә ажәакуа нахауаз.

Амра аху илацэйралоны ртатын аиташара ~~стан~~  
ганрыматэахукуа аашътхны афныңа ихинхэнт ~~Тем~~  
раз ауардын дәқаудыртән Тандели Таранын ~~жакшыл~~  
ивагыланы инеиуан. Рыбжы нытқакиәа акын ~~жыныс~~  
хәауа ашътахъя асауан Цицанеи датеа ғыңға-хұы  
аҳәсахуңкүеи.

Акуараң иалсны ахъхәа алеменуаз азы ирын  
иңхалт акуағраңы. Аташәара наңыз амра ашъахуа-  
куа ашъха ҳаракқуа рықуңа затсык ақун идырла-  
шоз. Арантән унапы еңдүхыр илазап ухәартәи та-  
ка нааигуајаны улықуңшыан Темраз нашта.

Ахылаңьара нахъталоз ацәқуа мыңразы Тарашь  
дниасын ауардын апъхъа дғыланы иңлеңхент. Иан-  
лалбаа, аръярахъ наатәин агуарабжъара иңбыжъалт.  
Афны ианазаангуаха Цицана афырхәа апъхъақа дни-  
асын, абұалақәа ижахәо агуашә надғылаз ажәқуа на-  
птырданы агуашә қыақъаза наалыртит.

Амжырха уахынталатәкъо амжәа атака ауардын  
аандыргылан Темраз диалбаант. Афны апъхъаңы акуа-  
рдәқуа рғыланы итәз Шьамиден Хабаңын ғагыл-  
ан нааиз рахъ рөйнархент.

— Хай дадхент икоутаз акы наңсам, — ҳәа ға-  
антит Хабаңыа, злабакуа зтыргуаны иғылаз Темраз  
диғаңшыуа.

— Ааи ұымхент, иага изызундаz нахъа дсызны-  
мкылент, — ҳәа лашшыңхыз уа инаңылтент Шьа-  
мидагыы.

— Зымцэйкәа пәңсөу апъсаатәгъы апъирра аә-  
зномк'үен Хабаңыа, — иңәан дааңышшырчченит  
Темраз.

— Акымзаракы угу коумыжын, — иңәент Тар-  
ашь, — иуақамхәеи, апротез қатцақәа рахъ ацаразы  
уара ианухәо сыхиоуп.

— Уи сара уатқытәкъагы истахыуп, — даайгур-  
бъент Темраз.

— Уатқы назууазеи, аха итегъ ульсы шыа, нахъ-  
атәи ажәамишрыены шәдел, — иңәент Тандел. Тем-  
раз уи акты ахымхәаакуа дақушақатхент.

Иңа-иңа алашьцара изауан. Хабыңа, Тандели  
Тарасть, — бзиала, шэйтх бзиахаант, — рхәен ен-  
маны агуашә интыцит.

— Снаңақуа харкуало сазыпшуп ажәамиш раан  
ра. — иңән Темраз дырғегых ибжы нархыгзент  
ицоз.

— Хъаас иумкын Темраз хъаас, ишаҳхәазоуп, —  
хәа архуара наавоны иаҳант атакс.

## V

Тарашын иарен Шәача апротез өатданы ианаа на-  
хыс, Темраз иаҳагы игу хыт-хытуан, амшкуа мызы-  
ны иңозшәа ибон.

Ағәхәара иамаз аант. Апротез аагаразы иңа Тара-  
шын аенитцәкъя дхынхәын, ишталахъанениш Тем-  
разраарәе даант.

— Хай уххъ згаант, уатқынза узаауент ҳәа сы-  
камызт, — иңән Тарасть дласны ихынхәра цөгья деи-  
турбъент Темраз.

Атаацәа зегъ гылт. Тарасть, ишидырбазеніш  
апротез ааңкуиршәан инапала Темраз инаншьеңцент.  
Нас ижәе днатағыланы мачк днаирныкуент. Аха  
Темраз ари дашыцылазма, акы ицрахәаны ирхәазоз-  
шәа игу иабон, дбырбыруан.

Тарасть данца аштажылықты ақыраамта ипротез  
ишиымхкуа зны дтәан, зны анықуара здо асаби иеи-  
тиш атзамцкуа к'уа днықуон, зных илабакуа рыла  
дленденуан.

Абас протезла анықуара ақыраамта аеаршызы-  
лара дағын Темраз. Мызы-ғымз анты илабакуа  
нкеиңсан ишишахыу днықуауда далагент. Уинахыс  
Темраз усда дтәазамызт. Ари ататын ирышъ'уан, ама-  
шына ирыщаниңон, иңәаҳәуан, ачай акапанраәе  
дрыщхраауан. Ажәакала иусура ұкны дықамызт.

Амшкуа еиштажыла ион. Темраз өнек Тандели  
Тарашын днарғхъан абрагадирра дахагыларцы шыр-  
тахыз нархәент.

Ари енпш идыртапхәа Темраз амалахазгы игу  
иаанагомызт ақыншы сиршәа ибент нархәаз.

Азнык азы дшанхазшәа Тандели Тарашын дыре-

льшу даанхеит. Нас даазхуцын, — зызшыпъын о м  
ауағы уи дызлахуартоузен Тандел, — иҳәан наах-  
зәмбәзшәп  
дләштәләс  
тәәны мап икыит.

— Темраз уара узеиңшроу ҳара нахымдыруа  
ҳакам, — иҳәент Тарасть, — аха акоммунист аус  
хъамта дацәшәом. Ари еиңшума афронтәөзы нухыу-  
гахъоу аңьабаа, аңхъа зны иуңбыуадақхашт, аха  
хүцхраап...

— Икоу умбои Темраз, — иҳәан даацәајәеит  
Тандел, — ара Тарасть ишиңәэз еиңш, аңхыраара  
уаҳтап. Зегынцъара афра акум арака акрызлоу, аус-  
ура ахы атаны аиңкаароуп, уара бригадирс аусура-  
әзы аңьышәа умоуп. Уатәзы аправление реилатәара  
хамоуп, уазхуучны уаа.

Уаңа ажәак изацымхәеит Темраз. Аправлениаөзы  
даадәйлцын, ус дук җбатәис запъхъа иштыу азәы  
дышықалац еиңш, ихы ларкуны дхуцуа иәаанихеит.  
Ари идыргалоз аус изон, икапануан, илишара мчи-  
уин еидкыланы дрызхуцуан, аха уеизгъы наахтәәаны  
акы дзазааниуамызт.

Абас ахуцракуа деимәхакны дышрымаз аңны  
дааит. Еилашәшәуан. Цицана ажәқуа акакала агуашә  
иаатажылауа рхъара даңын.

— Сбыцхраап, — иҳәан даатғылт. Akyakua аца-  
рбел еиңш ичарыхуза икуданы зан инатталаз  
аҳәис ианарыпъшыя Темраз алымча кны даа-  
хеит. Аин ахы неитнахын ашыркъ-шыркъхәа абз-  
ркъақъаны аҳәис авара нахышьуа арбзара нағын.  
Цицана лныга ихитто ахш лхъан афнықа лұыналхеит.

Темраз ажәкуен ахәаракуен еилырганы данааң-  
нала, Шьамидеи Цицанеи наразнак ари иказшыала  
иаанирыбааит игу еихызышьуаз акы шиаңаз.

Нактәирахьшәа Темраз иәаңхъа акуардәлаку  
игылаз дыңқутәан, — нан Танделраа узыртахызи, —  
хәа днаиаззаант Шьамида, лыхщакыга аалхыхны  
лыхщәкүа еизак'уа.

— Исархәауазиз, ус дук сыйыргалэрц нағуп  
сан, аха изура сыйздыруам, — иҳәан иаацәырганы  
ирихәеит.

— Унаи уан рыңда, абригадирра уара уабын тәахү, — ләзән зыңзак илъымырхәзент Шьамида.  
— Саргы убас наахтәатәкъяны мап скийн<sup>жан</sup><sup>жан</sup> Аха — хара хуцхраауент, акы уаңымшәан, — хәа, ирхәаз нағадыршәент. — Уатцәы аправление реила-тәарафы ҳалаңәажәоит, уазхуңы уаа, — рхәент.

— Нан, сара сәдатәы хоутцауазар ари амалахазгый үеазыумын, «ихы изымдрит» рхәо ахымзб үнаргонит. Цьара избандаз Тандели Тарашии, урт рлы-мxa атағра сара ибзиастәрын. Ируазен, анкъя иулшоз улшо цырышьома, — дъяңашыкны аңаңәара-дағын Шьамида.

— Тандели Тарашии ирхәазар изымхуңкуа ирхәомызт, — хәа өаалтит, ахъурзы иатшыуа нахагылаз Цицана.

— Изымхуңкуа ирхәомызт захъзузен, нан, Цицана? — аңыркъхәа дәацралеит Шьамида. — Сажә заңдауа азәыр дықазар уи сара истахым, абриоуп исхәауа, — ләзәит, ихаланы лшамхы иныңутәаз Тангызы хұчы дылгудхәзәалауа.

Акранырфа, Шьамида Тангызы длыманы дыштальт. Темрази Цицанен еибъу-еищәоу неимцакны избаяуа акыр атх ргейт.

— Ианырхәа мап укыр стахым! «Дышуағыбжазгы даткамхент» рхәаант. «Хуцхраауент» анырхәа иугрыжыуам, саргы уаръяжәеиňш усықугуб, — хәа дазырхуңуа дидтәалан Цицана.

Арт ажәакуа Темраз амч ыша ширтозгы, аани-мапи деңмакны нак-аак ихозшәа ибон, игуи-игуи еилапъшуан. Ари зны Цицана деңталазщауан, зны ихы...

Абригадирра аус ду намази нара дызлақази ане-диқылалак имап ағы даанагон. Аха уи ъыххаа иқур-тон Ағсадгыл абзиабара имази, «акоммунист аус хъамта даңәшәом» хәа Тараши иажәакуа ашәкъ хүшәеиňш уажәы-уажәы ағыпъхәа Темраз ихшың ағы иткъози. Аибашърағы ари азәы-хәа раъхъа дlamгылацкуа дықазма, ибұбуоу дцак анынагжатәыз «акоммунистцә шәалт» анырхәалак.

Дәғылан, инапы ихақынза иңыштықны ажырау  
хәа илеикъан, — иқалалак изгүбүеит, — ҳәә ғани-  
тит Темраз.

— Сыхаара! Иарбанзаалак акы хъаас <sup>ЭМБЕСШІЛ</sup> <sup>ДАРЫЛДЫРУА</sup> нұмның,  
зегұы бзиахонт, зегұы маншәалахонит, — ләзән дгур-  
быатқа лиапкуа ихуда инакулыршеит Цицана.

Ианааңылаша дәғылан иеаинлеңдәйт Темраз. Иан дахыиаз ауда данынқиашыла Шьамидагы дөңи-  
хахъан. Танғыз хұчы лыштахъ дахыыштыз зны  
ихы цәйткүрхәс, зны итәах'уа дәсирхәрыуа ахыза  
дхутдан.

Лапъхъа днықутәаны, — сан бгу иалымсын, саха-  
гылоит абригадирра ҳәа лаҳәаны сқап аправлениахъ,  
— ааңгуахуит. Аха данааңпхъхуцаа, — ных, иараз-  
нак лгу сасыр аткыыс, иңәан акғы ламхәәзакуа дын-  
дәйлдит.

Шьамида, Темраз наанишьеи ищашиеи ссирс ика-  
таны аңенцыыр аалыртын, дахъцоз дизпышуан.

Темраз дызылданы днеиуаз амқаҳуаста инаркуа-  
ратса-ааркуаратсо амхқуен абақчакуен ирылганы ина-  
ган.

Ахықуаेи даниен, армарахъ даатәни ағамшыра  
еңғырффа длыбжыалт. Аха ари раңәак ықамызт, иа-  
разнак акаршәрахъ дылбаант.

Амхы еиужыду агуахъынтаи Темраз наһауан,  
ағәчаңа аңықуреи ағыхра нағыз аколихаңа ри-  
жы. Даеа гүпқын аколихаңа рмаганакуа рөи цыр-  
цыруа амхы ақалтағы наатагылаз, ирхны нымда-  
нымдала еиқурлъсоз аңхә Мыңчи Хабаңын иәаҳәауа  
ирыштыан.

— Уа, бзия жәуит, — иңәеит Темраз, арт даны-  
нарыдғыла.

— Бзия убеит, абзиара еицаауит дад, Темраз, —  
зегъ раңхъа атак аакантситет атахмада Хабаңа.

Абырғыненпш иңеижъя иңәахъаз аңхә бывъқуа  
ашырыжтыи амырхуага ахырылаччоз еилаарцыруан.  
Мыңчи Хабаңын дрывағыланы, Темразгы улаш  
ихъымжая аффаҳәа аңхә ағаҳәаара дағын.

Аусура аилашра есааира иззұауан. Ауардыңкүй ағыла ағыла рыхга ағылқуреи рыманы амхы ақнитәп иштәндеңдік ақында схалап, — ишән, амхы налас днарыңғыларының өмірлеріндеңдік Темраз.

Амхы ахы ахъаантәоз ахъхъа ахга иавсны илеин-уаз акуарағы даннеи ахақәкүа днарыңғыла-аарықу-гылауа днырын ахъацара дныталеит.

Иарбъараҳь данынхъаңш, имән еихтәнаны даануан ақолнхара ахантәаңы Тандел, уажән еғырт абригадақүа еимданы наауаз.

Амән аихагалартәңиша иааиңылт. Альсәа еибыр-хән еңди ашыаңәпкүйдара иңкүйдлент. Еңтәажәо нахъын Тандел днахыкүша-аахыкүшауа еилкааит, Темраз бригадирс иқаттара дакушақатханы дшаауаз.

Аправление реилатәарағы ирызбейт, Темраз ар-рахъ дцаанда бригадирс дахылкәз ағбатәи абригадақүа қапъхъа дахадыргыларц.

— Ишдыру еиңш, ҳқыта нхамқа ағапъхъа уажән аус дукуа ықугылоуп, — Темраз ихы иқүкни аңа-жәара дағын Тандел, — ҳартғы азән ҳитамхартә-еиңш ихалшо зегзы қаңтароуп ағафра аштыхразы.

Арт ажәақүа ирыцарк'уаз атсанында еилкаауда дырызызыруан Темраз.

Аправление реилатәара ианалга аштыхъ, Тандели Темрази еиманы ағбатәи абригадаа атагалара нахъағыз ашқа илбааит.

Шыбыжъонын. Амхы налагылаз араду амтсан альсшыразы зәааизызгаз ақолнхаңәа ағылға рыхга итән.

— Дшәйдсныңәалоит шәбригадир өңц, — даахыхумарит Тандел арт ианаарыдгыла.

— Темраз ҳара ҳзы дәңдәзам, — инеиларпесент абыжъқүа, анкъатәи бригадир қапъхъа дахъроуз гуахуас иқатданы.

— Дад Тандел, ҳабригада ахъзала итабуп, даара итабуп, — ишәеит Хабаңа, — ҳара ҳажәлар фыр-

хаңа рөсі дыкоума ауақыбыка, аус еиңауп зегъы  
иҳалшо ала!..

Ара ашыапы лызкуа надтданы игылаз **Циркес**  
дүткүаны дызмаз агурбъара лзымцәах'уа дызлагылаз  
лзызәа лапъышыла иаанимылдент. Ажәа ишалоу  
еңші, ари уажәөи зәкы лыцлашәа лхы лбауан.

Зегъы адрухәа иғеибаргылан, ашәа ақақхәа инеимда-ааимданы иңәауа амхы еңтанаалалент. Арт ра-  
пъхъа днагылент абригадир өңц Темраз Палба.

Шьамида илзымчәаст ашыбжышиштахь Тангъыз хұчы длываңалауа амхы иаҳылаз ашқа дылбаант.

Раңхъа дназыдғылаз илархәент Темраз бригадирс дышқартқаз атәй.

Акыраамта дхуцуа дғылан Шьамида. Аха ари уажәөи амала хазгы илғалмыршәеит, «ауақыбыка абригадирра дызлахуартоузен» ҳәа Темраз иаҳа ағны иа-лхәауаз ажәақуа иренішыз акты. Лұырахәа аға-цәақуа лмака инавтталтдан ақуд өыхцәа днарылагылт. Тангъыз дхәарсалеиуа амхы агуахы дналалеит иабдиңшаарцы.

## VI.

Ағбатәи абригадаа аказарма ицаңсаз рұзықуреи иакушаны итәаны ацәырхәра иағын. Ара шыукуы аттахәа акалатқуа ртәны ацахыы ихаргалсон, шыукуы, альырча өеила ицәаразы еиңхырбә амра ацәтара иағын.

Газетқуак еиқуареси иғытракны аказарма даатда-леит Темраз.

— Бзина жәуит, — ҳәа альсшәа реиҳәан, нак-тәирихышәа зхы ларханы иштыз акалат дныкутәеит абригадир.

— Темраз агазет өңцқуа ааугазар ажәабжык ҳа-хәиши, — ҳәа атәаха имтақуа абыжықуа неилар-лесеит ацықуреи ацәырхәра иағыз.

Абри акун Темразгы абыржәи ииңахыз. Агазет «Альсны Қаңыш» ааитцихын дырзапъхеит, Гудаута араион, Ғұшығыт ақытан инхо ағафра аарыхғы қаза

Шыабан Шәлымба ибригадаңы гектарцъхъаза хыбоз  
пүт аңызыреи өафра штыргаз атэс.

— Абарт роуп изацлафтэу, — иңеит <sup>Темраз</sup> урт ркүфиаракуа иара ибригада иатәушәа дренигур-  
бъатдәа дрыхцәажәауа.

— Шыабан ибригадаңы, — даңын аңәажәэра Темраз, — рлаттарта дгылқуа 20-22 сантиметр ркынза итәрүләнү ирцәауюн, артәыгакуа гектарцъхъаза 60 тонна иреиткамкуан иахъзартәс иаларгалоит, ажәла бзиа алъашааны радла илартсоит, қунагала идравшоит. Да шәазхуцишь, иарбану ҳаргыны наңзықамташа абрака икоу, — днарылаңшит зегъы.

— Егырт шықазаалак ускак артәыра ҳара иабаагой, — рхәеит պытқык ахтәаз.

— Артәырагы ҳаңшаауент наңтаххар, — дала-шығкны аңәажәэра даңын абридир, — абан артәыра, шака ҳтахыу артәыра, — иңеит Темраз ашырхәа дәагылан, ачали зхашшы лбаа азрычара енужьду иштәз ахь инапы рханы зегъы ръшуа.

— Шәарбану абра итәоу, абри, ҳаңшаҳәаётән аторф ала зутра змыртәиц, уни абзинара згу икыйдым. Аторф, ҳара ҳхазы ианаңтахыу аеафра ду ҳзаанаштуазар, нас азеиғыштә ихамдаңы ҳхы изаҳмырхуа-рызен?

— Закузен Темраз угу иацраланы узлаңәажәо, — иңәан инапы ижәға инықунцент, димбазакуа иштәхала иааиз Тандел.

— Абра ҳшыапы айны икоу артәыра бзиаху атәоуп сыйшыу. — инатенкыит Темраз, — Шыабан Шәлымба ибригадаңы рымхкуа артәыра шака рыртая ҳәа анрасхәа, «ускак ҳара иабаагой» рхәеит шыоукы. Урт сара ирасхәауент: шәхы иашәирхуа дадраа ҳадгыл иататцәахны иамоу аторф! Ари өафроуп, ибарақытуп. Зегъы иаадыруент аеафра ду ахала ишымааниуа. Уи айхзы азкоутәароуп, убағ уаңымаашъакуа аус азууыроуп.

— Нас, анышә ала анышә ҳартәырдоума иҳаб-жьюугауа Темраз! Уи егъалам, баша иҳалоумгалан,

— иңеент даалацәкүн, ататын лә олакътауа изхыныз Манча Ахсалба дахьтәаз.

— Манча, уара ұйында да нааумталар нубауда, — инатеңкыит Темраз. — Аха, аңсабара үс имазену актывы ҳнатаям, ҳмахуәа налқаршароуп...

Икан даға азәйк-ғыңғыз, Манча иңеаз инадыржызырц згу итәз. Аха рбригадир ас иңеазшәа анрача, рыбжы ларыхулашәа ицеит.

— Дад, инашоуп Темраз иүхәяуа, — иңеент Хабаңа,— аху ҳтиуам, аңса ҳтиуам, ҳхы изаҳмырхуа-рызеи аторф хазынаху ҳамхкуа ыргутаны икоу. Үшьбытыа гектарк ағы хышә ынтымалы аадрыйх'узар, ҳаргызы изҳалмшарызеи убылжак ағафра анура!

— Иҳалшамоу ендиғы ҳалшап, урт ратқыыс икуадоума ҳмахуәа, — иңеент Арсан, ғыңқуренла итәни игылаз акалат ғыштыптааны ижәфа иқурғылауа.

— Амануәа азәноуп изнааниа, адирра шәғык ириааниует, — иңеент Темраз. — Ҳара ҳнапағы нағалароуп агротехника, наңталароуп аңхъагылара змоу аңышәа — убарт роуп ағафра бени аарыхра мөас иамоу.

Еизарак ағы налацәажәозшәа зегбы гуахуарыла ирыдымылт рбригадир ғыңғыз иңеауда ажәакуа. Аколихара ахантәағы Танделгы игуанаңа деигур-быауан, Темраз наразнан аус абылуаратәкъа ынтымалы ахъайрк'уз.

## VII

Абригадағы алзынрак аусура еилашуан. Арт рла-щарта дғылқуа заанаты ирцәајуеит, афидартқуа дырмазеит, аторфи ауаци ракузар рказармақуа ытыртәа иғықартеит. Аха арт рыматарагы азхомызт ағафра ду аиуразы.

Абригадир Темраз, аарыхыңқәа қазакуа дырә-цәажәон, агрономцәа драздаауан, ағафра шыннах'уеит ҳәа ынтымалы зызбаху нахауда зегбы ендкылауа, иб-

ригада наалаз ахандеңцә арабжьеңгауан убас таларцы, агротехника интқааны рхы наадырхуаларци. Даргыры бригадир наңәзә фбамтәкуа аус руан

Ағбатән абрагада раңхъя аапъын ажәла уағы издәйлымгент. Аторфи араху руаци ишақунагоз енлапсаны изықұрыжызырымхкуа күмшәышәза ичалтны илартцеит. Иръасазаны еитархант ртатынгы.

Зонынашәа нацехъаз рұбықуреи алаҳәахжейпүш еиқуатцәа за итагылан. Аколихацәа рымхкуа гуазырхагаха нахьынарылаңшуаз уажәнатәгы рұбабаа рханарштуан.

Аарғара баапъы қалеит. Мышк аабжымхзакуа иқаз атақар ағықуреи архәуан, ататынкуа ықукны нааман.

Ауракуа пъхастахархәа ашәара анықала, Темраз ибригадеи нареи ирзбейт, азымфас Үсқал мөахганы рымхкуа ирытартцаццы.

Аха ари ус марниамызт. Иньяз-бъазуа игылаз абаҳу апъыш ашъапы ывтапъканы наагатәын азы. Абрагада наалаз аколихацәа хаңала ҳәсала зегзы бригадир Темраз раңхъя дғыланы хаха-хымш тәамғаху қамтакуа аусура нағын.

Амра аху илацәыралахъан. Адамба антәы, ажраду иқартказ хыкъасауа азы ағыланахеит.

Аколихацәа реагақуа кны еибарғуа азы нағысны илеинуан.

Амхы ахаңы ианнеи нааизыршан анахь-арахь амхы наалганы заанатцы иқартцахъаз атхәаакуа рыла идәйқүртцеит азы. Уи мөахыргент ататынртахъгы.

Абрагадаңы аухатәи атх уағы лаңеенхъыш қамтцеит. Ишынеибакыз амхы итан, ұбықуреи шыапык наадамхаргы аңааакыра аимоукуа наанымхаразы инеихда-ааихданы азыштыра өышқуа қатсауа.

«Еғыа шәссыргуакзаргы шыта ма шәсшыраап» ахәозшәа амш еихашышы ишект. Ағбатән абрагада рымхкуен ртатынртақуен рәыакуа ауны наахкуа. шәа адғыл алғатә ахыззуан. Ағықуреи «гурбъатә» ибұрырқашә-қашәо итагылан.

Зегы арамтаңы иааизеит. — Аңыбаа жәбекті аха ҳеафра еиқушәүрхеит ағызцәа! — иңеит Темраз, гуаздурала ибригада дрылағышуа. — Шәанаан<sup>шәанаан</sup> қара, — даңын аңаңжәара абригадир, — шұңғаша<sup>шұңғаша</sup> рыхракуа ирыгжайкъым кунагала аус рыдулара, иааиза<sup>иааиза</sup> нағза аагаразы.

— Аңафра бени ахала иқалома дад, уи маҳуғас<sup>мағуғас</sup>ла иқатдатәуп. Ҳаарыхра ҳұйылаант, ҳұйыбаа ҳаштып, — иңеит зеага зұыштырғуаны иғылаз Хабан<sup>Хабан</sup> ихы-иңеси<sup>иңеси</sup> ихаччауа. Абас акун еғыртгы ргу наанагоз.

Азы ататаны иандырпъсаа аштыахъ рұмықуреи дағазныкты асага аңыргеит. Ағалара ианалага илалан, аххәатә ббыбыцқуа еизганы рымхы зегы на<sup>на</sup>пыла идырбыпъқыит.

«Аусура бзина аштыра ызуам» рұқоит ажәапъқаңы. Ағбатәи абригадаагы, дараражә ишалаз еиңш, рұйыбаа рғылеит. Алтарреиңш еилагылаз рұмықуреи алапқыя наразазауа еихышны иңан.

Зны, еғырт абригада наскъакуа рөтәи гүлғын<sup>гүлғын</sup> аколихаңәа Темраз ибригадаңы иааигеит Тандел, арт раарыхракуа шымарымажахаз дирбарцы.

Темраз раңхъа дғыланы амхы иналалеит. Агуахы инаскъацпъхъаңа, абна еиқуара инылалазшәа рбайан асассәа.

— Аиаша шәасхәап, Шъамагуа ақытан ари ағыза аңафра қалеит ҳәа уағы имаңаңт, — иңеит аколихаңы Ҳазарат, хулапқыак зәаз ұлықуреи шыапык аанқыланы датсағышуа.

— Абри еиңш аңафра шәара шәкны иқаларгыы алшауеит, — иңеит Тандел, дзлагылаз аколихаңәа лала еимдауа, — аусуроуп иатахыу. Ағбатәи абригада аторф анеизыргоз згуанала ирхыччоз ықан, аха имчои уажәы... — Иаапъит<sup>иаапъит</sup> иаңәа аколиха<sup>аколиха</sup>ра ахантәаңы. Зегы ргуанала рхы авба атауа Тандели Темрази ирыштыланы иненуан.

Амхы ахъаарымтәозтәкъя мшыншәң иғазғо  гылаз ататын иналагылт. Цицана лзызәеи ларен <sup>СИМБОЛЫ</sup> <sup>ДЛЯ ПРИЧЕПОВ</sup> чахәа иөых'я иалан.

— Абри ижәбауа, ҳтатын афбатәи аеафроуп, — иқәент Темраз, иөыңеңтыхны ататынрта дхыпъшылауа. Ари инжәауауз рзеилымкаауа иненәпъшы-ааш-әлшит зегъы.

— Ааи-аан афбатәи, — дағын ацәажәэра абрагадир, — апъхъатәи аеафра атагалара ҳшаалгаз еиңштәкъя (иңасаны еитаң) ататын шыапкуа җакы ақара адгыл иңакутханы ихытәтәаны нахрашәент, артәрыа ахтейт...

Цышъатәыс иқатданы шыукуы реыладыркун ататын ашъапы аға ахъахыләнааз ахуапъшра нағын.

— Дад, шәйеаантәигбы еиңъхаант, шәарт шәфырхаатдәкъоуп, шәфырхацәа, — иқәент еиңиз руаззы, ианеиңыртшаз Темраз инапы рыбубуаны нааникылан.

Жәамш нақъак атагалара нағын абрагада шыненбакыз. Ацақуа ирзымыз ағынкуреи ахъеніш иуәпхаяуа аказармақуа ртәни ирытцаңсан.

Аколихара ахы-атыхуала наразнак инахъежент, Темраз ибригада пүшьышә пүт инареиҳаны ағынкурен шроуз гектарцыпхъяза.

Ари, зегъы ирзениңшыз наанрак акуны ирыпъхабон Шыамагуатәи аханденциәа.

### VIII

Ашының инаркны анақуа хышышыла, иссајаны акуапъсата алеира нағын. Итәйтәза насуаз апъша ахәасақуа ришәт ырпрырләруа иханагалон. Аизара шықалоз заанаты издыруаз аколихацәа гул-гупъла нахъауауз рашәаҳәабижы анақуа иалғны ақаф ҳәа наафуан.

Иахъеизоз ауада наха-наха атәра нағын. Афбатәи абрагада гупъфык ғың аорденқуа зауз аттахәа ирыдныхәалон. Арт дрылагылан, Ленин иорден кацчая згу икыдыз Цицана.

Иаашаз анааи аизара аадыртит. Апрезидиум ағылыштың дтәан Темразгы. Аколихара ахантәаңы Тандел дәғагылан, инапқуа наңтыргуашәа итәаз зегүйдәлдөң иаамидеит. Нас ихы ғыштыхын, — нахъатәи ҳаизара зызыу зегъы ижәдүреит ағызцәа, — ҳәа өаиттит ибжъ гуафа ғытганы, — ишыжәбо, анхара аани ҳашә илагылоуп, ҳрылаңажәап ҳусқуа...

Абригадирцәа, азвеноводцәа, убас аколихацәа хаз-хазыла аттаңәа иқугыланы аңажәара иағын. Арт зегъы «сынтәатәи аарыхрағы ҳара ижалхаршаша» ҳәа иаапъытәтәаны ахыдтқуа ргон.

Ажәа рымхны даақуғылт Темраз. Ари дзыдгылаз атрибуна унахыпшы иубауан, нармарахъ игуағы еилаарцыруа икыдыз аорденқуа рхыхъ ахътәи наңдәа иаркыз. Уи наңәон, Темраз ибригаден нареи рфырхаттарәт үсурға атәи зегъы.

Темраз, нара ианакузалакты қашыас ишимаз еипш, мыйху даламлакуа ажәа ҳыркушала наахтәаны иңдәйт, абригада ағынкүреи өафра бени аарыхразы хыдтас иагауаз.

Абригадир, — гектарцихъяңа фышә ўт ағынкүреи таагоит, — анихәа, зегъы даара енгурьбейт. Ирцыршьеит, Темраз ибригаден нареи аколихара ахъз тызгашаз ахыдтца ҳаракы нахъадгылаз.

— Урт ианырхәа иагынаргәонт, — иңдәйт аңхъашәа итәаз атахмада Җычу иштыхъка итәаз рахъ иңи наирхәин.

Аизара иалганы ағынкүреи нахъцозгыы, — дад, амч дара иримоуп, ақазара злоу ауағы бригадирс дырхагылоуп, амчи ақазарен анеңцыла нас иулымшауа арбаныу, — ҳәа ақун, ари абригадазы атахмадаңа ишенибырхәауаз.

1955 ш.

## АӘАТӘ АИААИТ

Ачара ахықаз Хабыгу иөы акун.

Иңа Күчір пәнжес даанған, агурбъара дурыман. Ауха ачара инахатәаз, ағеф-сеғ хәа атқақуа ааинкө «ура» хәа ағыжәра ишағыз иқъақъаза наадыршент. Ағыжәра атәы иубаң, Ладикуен Мсырбени ажәқуак ааимаркын даара нааикүмчит. Уи мон арт ажәқуа наанлартаз ачара инахатәаз зегыз аарзырғит.

— Үакут! Ладикуа! Уара заб ишьа ззымуз ағға-хәа сара усғағпартәы аға умам, — иңән, Мсырбен Ладикуа дшатеембаз ааинирлұшны днатәент.

Ишәхәо хуартам дадраа, — рхән швоукы нарбжықақазент.

Ладикуа ихы лабала Мсырбен дласызшәа, ажәа иеихәаз акы изахымхәаауа ихуда ныхын, ихы ларқуны дхуцуа даанхент.

Итәаз, иғылаз ухәргы, — раңға уағы изымчаша ажәа бағысы иеихәент, — рхән наанғаҳұт-хұттит.

Ладикуа уаңа крыфара, крыжәра қамтајакуан ашырхәа дәғалылан, амцеңпш деібак'уа ашыаңа дныттит.

Амра хытны италахъан Ладикуа ағны данааи.

Ильхәыс Антица аутра дтан. Ихүчкүа Мишьеи Шыалодиен еибарбажәгуалеиуа амжырха иқун, рласба хучы ашыапы ианкны ирхәазауа, налахумаруа. Антыбза игара абаңдағы иғылан.

Мишьеи Шыалодиен раб данырба еибарғны инеипылент. Ладикуа иңкунцәа ағыцьагы игудхәхәаланы иңыштыхны, инеимда-ааимданы игудиқылт. Нас ағыцьагы шигудкылаз аутрахъ иңижехент.

Антица Ладикуа дшынеиғағпышыздәкәа атықхәа илдүріт ари ағы ахынжәыз адагы акы игу пүжаны дшамаз.

— Икалазең, улахъ зениңзең? — ләзән дааиң-  
гъекъит Антица.

— Мап, баша сгу ёикарам ауп! — инатиң<sup>зәңбек</sup> Ладикуа.

Днени, дшенилаңәз ииарта дныңиент дхуңуа.  
Аха, уахыкын өнарын дшмыңәаңызғы ила цәакы  
даахымлеит.

Дәғылан, — арт ҳажәқуа уаха игуарымлајои, —  
ихән еигүшә ааштыңы агуашә дынтыңит.

«Ажәлар ригута алаба саархеит Мсырбеи,  
шыңа азәй иөләсү ищәүрзгарызеи, өас исымоузен»,  
— азхуңра даңын Ладикуа уажәи дахыненуазғы.

Абас ахуңра хъамта зызы амиңкуа акыр ихни-  
гент Ладикуа. Акыр избейт, акыр иныңкуик-ааниңи-  
кыит. Аха еғьа ихы икәжарғы, уахғы-сынғы ам-  
цеңиңи ишақо игу итан аеңыңызә иоу.

«Мап! Сшы зуроуп, уаңа хүшә амам», — ҳәа  
избейт ари. Ладикуа нахъя зшы иуа иаб Бирим ишы-  
ра шыңалаз абасоуп: Ускан Ладикуа дхучын, аарла-  
хәа өңдәярыбызда дныңжысуа дыкан.

Бирами Ҳаңым мөңілжарстак ааймаркын Ҳа-  
ңым аиха рхха Бирим ихы даст, убри акухеит Би-  
рам ипсрагы.

Ҳаңым хуба-фба шыңуса абаңта дәңкын, ақунам-  
ма ииуз азакуан дахынархуит.

Даноурыжъ, ңыра ишыңалаңиңи ауаа нарыб-  
жылан Бирим итынхаңәеи Ҳаңымы еиндиршәеит,  
акынаңчара рыбжартцеит, ңәғъарак уаңа ирыбжыам-  
ларатәи.

Уинахыс, арт аңытзың анкьеңиң аигулаңә бзиа-  
куа ҳәа еибаңхъа зо еиңынтаелан.

Акыр аамта цент, Ҳаңымғы дыңсит. Ладикуа  
дарпъисхеит. Ари шыңа хүңжас дәқастаз Ҳаңым  
иңаңәеи нареи, ажәа ишалоу еиңи, амт рхынибамыр-  
пруа бзиа еибабон.

Насгы Бирим дыңшынжытен убасқак аамта ца-  
хъан, уи тыңшәас азәй иманы, азәй азбаху ихә-  
мыйт.

Аха, ахумга Мсырбеи, абар Ладикуа аңғъара да-  
хъазкылигаз, абар ажәйтәра нағахъа захыртытыз.

Ладикуа, «сыхымзб схысхроуп», — ҳәаи  
бент, аха ари иишьуада, ишьа абеиуен?..

Хаңым ипә затәэи Камыгу, Бирам ишърасынан  
шихарамыз Ладикуа заманалатәкъа идыруан. Иабеи-  
мдышуаз, Камыгугы нара иенпъш убаскан дъишқаны  
агара дылан. Аха, «ахымзб», ашьа утәхеит...

\* \* \*

Иаалиашәшәйт. Анакуа ихчылаз, зыңзак уапъхъа  
игылоу думбо наарлашыцент.

Камыгу азлагарахъынтәи иеси ахуда ҳатак азна  
ашыла ыкүкны агуды-гудыхә Махәзраа ргуарабжы-  
ра даабыжышәан абна даалагылт.

Җаңарактгы бжъамкуа иаңхъатәкъа ахцың-  
игылаз аесиң ҳәа амџабз өавъкеит.

Кыт измырхәашаз ахы зықушәаз Камыгу иеси  
днахыфрын ахыңхә амфа днанаҳалеит.

Аеси «хыр» арган абюра иақупъалауа иенни зәнни  
шықаз ағыланахеит.

Ладикуа ишәақъ агута кны ахцың даавтцын ҆ыт-  
раамтактгы Камыгу ибз бжыны дазызырфуа дылан.

— Уаргы саргы ҳагунача Мсырбен имазаант.  
— ихәан, ихы наркуны дынцәйтс-аацәйтсуса афаса  
днылалеит.

Иаразнак Чагъам тақыта зегъы наарылацит ика-  
лаз ажәабжъ.

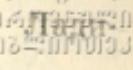
— Мсырбен акущма, өтүк шъахиртәеи. —  
рхөон иаайдгылалак.

Камыгу иан Ҳамидан (ары ҆хәйис даамгацызт),  
лхы атжамц инанкъяуа лымасара ағни дығнан. Егъа-  
рааны үзүрфргы иуаҳауан, уағы игу тнашъааратәи  
аккахәа Ҳамидан амыткума илхәауаз.

Ладикуа аңғьара шиузтәкъа ихала дқылсит, —  
Камыгу дызшызы сара соуп, — ҳәа.

Аус рыйбон. — Камыгун сареи ажәа гуацэыхъ-  
нгъы енбаҳамхәацызт бзантык. Мсырбен ажәлар  
ргута аепңыхәа сиңеит. Ари, ажәйтәра иагахъаз  
шыта иабартыттәиз. Аха схы сазымнаант. Ишыжәбо

аэзы дыкүсхыит, схгы тасырхеит, — хэа  далгейт  
Ладикуа атыхутәантәи иажәа.

Мызқуак ракун ищахъаз, ацәгъара зуз  Лади-  
куа дтакыижътеи.

Антица ашәку лоуит, — бхатца чмазара баапъсык  
аахъын изихымгакуан дагеит, — хэа. Абар, Анти-  
цагы лгубрекуа зегъы рытба Ѣтәеит. Дыңнахеит  
афны лысабицәа лгудкыланы.

\* \* \*

Асоветтә тэыла зегъы асениш, Чагъам ақытангы  
аңстазара еилашуан. Ажәйтәтәи хырбалауа, аена-  
ра, абууахара иағын ағатә.

Ара еиңиркааз аколихара «Чагъам», ақытан ин-  
хоз реиҳарағык амөханак'уан.

Рнапы енкуршаны ацьцахәа ҭаацәак реиңш аус  
зуаз аколихацәа есааирагы рбеиара инаңцауа Ѣхъа-  
ка ицион, иазхауан ркультура.

Аколихара аправлениазы идыргылаз афны ֆбаны  
енхагылан. Уи азганкахь наван аклуб, тақа акрыфар-  
та рыман. Азааигуаратәкъя икан ахүч баҳча. Ажә-  
кала, аколихара «Чагъам» наалаз ахандеиօцәа уағы  
даарыңашыцратәи ағы инеихъан.

Аколихара ахантәацы Шъаруани, апарторганиза-  
циа амаӡаныкугағы Нуриң өнек аколихара аправлен-  
иахъ ҳдоит ҳэа ишааниуаз Ладикуа итынхара иаава-  
леит.

Ҳамидан, есымшешпүш иахъагы лмыткума ҳәаб-  
жы аккахәа афны идәйләуан.

— Абри, Ҳамидан лажәра цәгъаны ақыалъта дах-  
халеит, ари нахысгы иишәләпъсыхуо, — иҳәеит Ну-  
ри, Шъаруан диеапъшуа.

Ҧытк даазхуцын, — акырздыруама илыпъсыху-  
оу, иқаҳтарызеи! — инатеинкыит Шъаруан.

— Сара абри схалагы акыр сазхуцеит, —  
иҳәеит Нури, — аха акы затәык ауп иқаттәнәи ҳәа  
сгу иаанаго:

Ҳамидан ҳлацәажәаны аколихара далаҳтап. Уи  
лгу лхаштып, илылшо уск луп. Мамзар зынзак дры-  
цханы ақыалъта дыкүхеит.

— Илуазар мал зҳэода, — уи даакушаңаңы  
Шъаруангы.

— Уатцуха ҳеаинирианы ҳаани ҳлацәйи  
— ҳәа өхәрас икатдо аицәажәара ишағыз акблыха  
ра аправление абартца ифхалт.

\* \* \*

Амра ташәахъан. Ҳамидан ажәкуа амзырха наа-  
талцалан, дқунд-шәйиндүа агуашә өаскәоит ҳәа да-  
сын.

Шъаруани Нурии адрым-срымхәа азышты наахы-  
џан Ҳамидан наалыдгылент.

— Хулыбзиа! — рхәан агуашә нааталт.

— Бзиара жәбаант нан, — лхәент Ҳамидан,  
Шъаруанраа дырғағышуа.

Нури, Ҳамидан агуашә алағалхәарц ашаха ил-  
кыз аалымихын, агуашә ныкыдырбубуаланы наағеи-  
хеент.

— Шәаан нан, сшәыкухшоуп, — лхәан рапхъя  
дгыланы ағны шығаз рәнинархеит. Абартца рнытала-  
мтазы, алеңқуатцәа худыш атыхуа ырқыңыз агучама  
иқутданы ахыу-хыуҳәа ишуа наарывагъежызы Ҳа-  
мидан даннақуцәекъа, ихыш-ғышуа ағны инавалеит.

Ҳамидан амца днатхан наарлашаны, — шәтәа-  
куа нан, — лхәан надаадашәа иғылаз арымз аалыр-  
нашент.

Акыраамта ицәажәо итәан.

— Сыгунаха зыхуда нахымтша. Мсырбеи имша-  
ла сышә амкын нан, ҳәа лкасы ағацәала лзамда на-  
хыibaҳәа илеиуаз лылағырзкуа рыцқыауа лгуақракуа  
ртәи ахәара дағын Ҳамидан.

Нури ихы асаркьеиңш иңирцируа исаны иқаз  
енпхынышыауа, — Ҳамидан ажәйтәтән алашыца-  
ра наңзыннажызы ашыура, бара бенпш амца қу-  
қыад зыжәнатдахъоу раңағуп, — ҳәа ацәажәара  
дағын.

— Ауағы ихыртәага атас баапқуа ихамоу  
ртыхуа йүтәашт. Аха уи бара излабыхуартоузен.  
Бмыткумаңәабжы есымша акеөхәа иго, абра иниас-  
ғынасуа зегбы ргу атсаныңза инајоит.

Иацы Шьаруани сарен абрыйстәи ҳаисасны жон.  
Абна ара ду атсақа ҳаатгылан, измахаңаң азәи иеншүш  
акыраамта бәдәуабжы ҳазызырыуан. — <sup>Хамидан</sup>  
дрыщахеит, ҳазлалышхараарызеи, — ҳәа аайбаххә-  
еит. Аха иагъя ҳхуцзаргы, аколихара балалар ада  
даеакы ҳзыымбент.

Базхуц Хамидан! Ҳара бгулацәа ҳәа икоу миши-  
бымш азәи дбыщхарааргы ус маңара ала быканаты  
бхы бзыныкгарым.

Бәалал аколихараәи. Уака бара ибылымшо уск  
азәи ибыдитто икалом, — иажәа ааөахынцәеит  
Нури.

Хамидан, лнапы лыцламхәа иатцыргуаны лхы на-  
ркуны дтәан. Лылаңырзкуа пъкыш-пъкышза илғеиба-  
хәа аттахәа лкалт ианпъсалаян.

— Нури ишиңәаз еиңш, цхыраарак бымазамкуа  
бымашара ақъапъта быкүтәаны акгы былишаум Ха-  
мидан! Абри ауп бзызхуща,— ҳәа алаба инкыз аты-  
хуа ахуа илакшуа дазырхуңы ацәажәара даөын  
Шьаруан.

Хамидан өымт-пъсимшыа акыраамта лхы ларкуны  
дтәан.

Илархәаз ажәа дазхүчит атсанынза, илшәеит, ил-  
зент, аха лыхшың иахъабалак иңуан, зегъы ирхын-  
халон, ддисызшәа дқузгaza дтәан.

Аңхъя зны, «уажәы ишәасхәо егъсыздыруам  
нан, схалагы схы-сгу стахуци, иззбап», — ҳәа рал-  
хәарацы лгу наанагеит.

Аха нас деитаанпъххуцаан, «мшәан иагъя из-  
збаргы уаҳа быстафаша сыманы, акы сакугуб'уа  
сыкоума. Салалап аколихара. Дара ирхәэн еиңш исы-  
лишо уск зуп, ахыбрақуа сымоуп, ацәкуа сымоуп,  
рхы надырхуап, саргы ентахәашыак соуп», — ҳәа  
лызбент.

— Нан ишәасхәаузәи, — лхәеит, лхы ғышты-  
лхын, — сара уаҳа сизкүгуб'уа ҳәа азәир сымазар  
жөдүргушьонт. Җиунсгы 3бабсгы сизхуаңшуа сиз-  
латәоу шәоуп. Ишшәтахыу, сара акы мап ахысхәа-  
аум, — лхәеит Хамидан.

Хамидангъы аколихацә даарылагылт. Аколихацә «Чагъам» иалаз анхацә ropyстазара есышыкса гъы наха-наха игуръяахухон.

Пұытқ аабжысхъаны Ҳамидан ахучбаҳчағы аудибенде ура даладыргеит.

Ари, хатә хшарак иеиңш акун аколихацә рхуцкүа дышырхылаңшуаз, аналы рыдкыланы ишылаазауаз.

Амшқуа еишытагыла ацара нағын. Ҳамидан, ачча рхырга дызлаз ахучкуен, аколихара ақнытән агуцаракра илымази лгу лхадырштит, лхы-лұы хааза наалхаччауа далагеит.

Ладикуа ипъхәйс Антица лысабицәеи ларен агуалкra изтагылаз Ҳамидан нахъен-уахен илбауан.

«Антица сара сатқысгы деицәаны, лысабицәа лгудыркукула ағны дығнахеит. Ари акрылхароума, ларгы саргы арыщара ҳзықушәаз ағы. Анык леңпәш акун Антица сшылбауаз. Аха ҳфыцьагы ашыура ҳафейт. Аколихара далазар, лхуцкуа абаҳчахы инықуаларын, лара лгу бзиуп, лхы бзиуп, абырахәа аколихарағы аус лур лхы дахуо джамлози» — ҳәа лызбент Ҳамидан.

Ари лгу наанагаз Шьаруани Нурии пралхәеит.

Арт синршәа ирбейт. Ҳамидан лхала избаны алас ахылхәаз.

— Сара сыхутахы даара итабуп ҳәа басқәауент Ҳамидан, — ихәеит Шьаруан, — бара абри еиңш анҳабжыабга, Антица лазаагара сара схы надыстсоит.

Мышқуак аабжысит. Шьаруан өнак инықуршәны Антица лұы днеит.

Антица абардағы азәзәара дағын. Шьаруан дамылба, лыматәакуа азы инҗаатданы, лиапқуа лыпрахәала ирбауа днеиңшылт.

Ақуардә аалгарацы ағнықагы лұыналхеит Антица, аха Шьаруан имукуа, ағнаңхъа иғылаз амжәапла ашәшшырағы ашыац қумшәышәра днылатәеит.

Антицагы ләааникуаңсаны наскъашәа днатәеит, лиапы налыцаргуаны Шьаруан дизпъшуа.

Шъаруан, Антица дазыркууца ақыр дахынчаны  
діәажәент. Нас иааңырганы иленхәент, игу ўтакы  
дззаиз.

— Ас мацара бахуарым ҳәа сгу иаанагоит,  
ихәент Шъаруан, — асабицәа брыдтәалоуп, ибыц-  
храауа ҳәа уағы дбымам. Аколихара балазар, бұы  
балпышратәы бқаломызт. Абри ауп ибасхәарцы иста-  
хыу.

— Ишәхәо саҳауент сшәыкүхшоуп! Искеңбыу ауп  
шәзышшытагушьоу. Ибзиоуп, аколихара салалап, аха  
схүчкүа ишъарысыхуу, — өарпъас инықалтцеит  
Антица.

— Бара беиپш егъыртгы иримоуп ахүчкүа, —  
ихәент Шъаруан, — аха урт ахүчбаҳчаңы ирбоит.  
Баргы ус зықабымтарызеи! Иаҳхәап, ашыжымдан  
усура бандо инаганы иаанбыжыуент, урт уақа акры-  
рәартцоит, иңәоит, ихумареит, ахулпъазы афына  
наабгауент.

— Ҳәарас иаҭахыузен, ибзиагушьоуп. Аха, уи  
ахүч баҳчаңы ани ҳгула пъхәыс (Ҳамидан) дыкоупеи,  
схүчкүа нагашыас ирыстозеи, — лхәан Антица уахъ-  
гы вбак налтент.

— Ҳгула пъхәыс ҳәа бзөү Ҳамидан, бара бац-  
кысгы еицәаны дыблуп, — инаңенкыит Шъаруан, —  
уи, злакта дынҭаа шуа ҳәа лығны уаզы дығназам,  
аиаша басхәап, Ҳамидан лоуп рапхъаа заты исабжъаз-  
гас бара аколихара балатцара.

— Егъа ус акузаргы, — лхәент Антица, — ашы  
хабжьюуп, схүчкүа наганы уи лыдпъсалара шықалаша  
сыздыруам. Аха, дырғегых сазхуцп, скала маца-  
рагы изызбауазеи, сабхунда сиастаап, иахынхәауа  
саҳар нас ҳанбабахп.

Шъаруан дцарц дқагылт. Антица Лука хучы ды-  
лгудкыланы Шъаруан днасқынлағауан.

— Антица даара базхуц, — ихәент атыхутәаны  
Шъаруан. — Сабхунда ҳәа бзыбөү Мақътат, ақырынтә  
иабжъаагахъеит, аха макъана нара ихаатагы дала-  
лац аколихара. Уи уажәи иабхәар бзина ибашам, аха  
избасхәазаалак уи ихәо мацара базымзырғын. На-

хъа бызтагылоу ала ахныкугара шыбцэйидааң  даа зхуц. — ихәан, агуашә аартны дынтыцит Шъаруан.

Мақътат иенха наамнаръоз атәакъакуа тәсийиңүштүп ка ипъо,amatçуртта альхъа уардын лырак ыркуйинчылдуру ацера дағын.

Антица дааин, лхучы еитбы лишамхы дыкукны ашәхымц дынкүтәент. Зан ильщны нааиз Мышьеи Шъалуен, апъарпъалыкъкуа ҳк'уент ҳәа еибароуа амзырха итан.

Иенха нкаиршәын, зыцәра дағыз алыша дынкүтәент Мақътат, икуалап аацәырганы ацигар рхәуа.

Антица наацәырылган, Шъаруан дааины илеинхәаз зегъы акакала иалхәент.

— Закузен ибхәо, бәашьама Антица, — ихәент Мақътат, апарпыл еиپш деицрашәаны, — бара боума аколихара иалаланы зхы ныкүзгаяу. Насгы Ҳамидан уа далоуп, иабыку бара бненини уи баҳылыгъын-тәалаяу.

Мақътат ипъштәи уажәы-уажәы еитеик'уан. Асъычка аайхышыны ицигар инацраирсын алжатә лақъто иноуижын.

— Баңыга!, — лхәент Антица (Баңыга, Антица хызышьарас Мақътат иалхәон), — иухәазгы саҗауент, аха абарт асабицәа ааҗашьас ирыстарызен? Шәартгы шәхазтүзүп, насгы таацәак шәрүлатәоуп. Есышыкуса сара шәйсзыцәауауа, шәйсзырашәауа шәйизлахуартоузен.

Абартқуа зегъы санрызхуц, салалап аколихара ҳәа сыйбент. Такуажәык уа дыкоуп ҳәа сара аколихара сзацәгушрызен, мамзаргы уи илхароузеи, лара лоуп зынжак нахызааз. Ахуцкую чынла ахучбаҳчағы ирбонит, сара аус зур, шәаргы убыскак аъабаа шәсүрбаум.

Сарамоу, Надикуа ларгы ускак зышио лакузам. Пышыккы ахуцкую лымоуп, аха аколихара далалеинжитеи хар лымажамкуа ліңсы еиңүлган, акы дазрычамкуа дыкоуп.

— Ахучбарта ҳәа бара баҳыаечу Ҳамидан лоуп икоу, — дағын ацәажәара Мақътат, — ҳасабицәа

наганы ари лымцаңсара бара бгу нахъаанагазазгы сиршәа избонт. Ари уаңа амалагы ажәоуп ҳәә ибз-  
бмыршәйин. Бхаңәтәла банныңуагы, бареңсарачы  
акты шаңзелам дыр.

Маңытат дәғагылан, неиха ааштыхны атаххөа дзы-  
кутәэз инаанирхеит.

— Нас, мап шәхәагушъозар ишиңазури, шәнапы  
саньшылалап, — лхәан Антица лхучы инапы данкы  
амзырха абжара анааңылша дыштыхны даалгуд-  
ылкылан аңыңка дцеит.

Иашоуп, наахтәаны мап ҳәа леиңәент Маңытат.  
Аха егъя убас акузаргы, убри атәакун Антица уажәы  
уахгы-еынгы гүтыхас илымаз.

«Аколихара салалар сабхунда дсылцуент, са-  
ламлар схүчкүа сзаазом», — ҳәа дазхууцан, лгун-  
лгүи еилальшуан. Аха егъя иныңулк-аакулкызаргы,  
абас ҳәа акы лхы ақулкратәы дзазкылымсит.

Ажәйтәуаа ишырхәоз енпүш, «ажъа шкуакуа  
энкүз» диңизахеит Антица.

\* \* \*

Амш ахуларахь еихахъан.

Антица азы аазгоит ҳәа лыпъхал лыжәфә икүкны  
агуарабжъарала дленуан.

Даалпүлт, ахәарақуа заңданы иденуаз Маңытат.  
Дымдахытдын Маңытат амфа итауа, — цым Баң-  
га! Уатәы аха шәауазар садгыл хучы сзышәцәауо-  
ндаз, абар алаттара аамта цеит ишиңазури, — лхәент  
Антица дааңьатәы-бъаңәны».

Маңытат дагъаатнымгылакуа, — уатәы уи аха  
сыйтада Антица, абни ахучы икоузен, ааңнаахыс ба-  
ғызыар шыңа напылагы иеаны балгахъазаарын, —  
ихәан длынсны иөңдөихеит.

Антица, Маңытат иајжәакуа лгу атданында инен-  
ны дрызхууца, азы таны дыңкыдлеит.

Ағны данаан лыпъхал абартаңы ацәардауу ины-  
ңулкыргылан, «Ох гушьа» ҳәа ларгы уаңа днатәеит.

— Ааңниижтөи бағызыар напылагы ибәарын,  
— ҳәа Маңытат ажәа мөйкүа илеңхәэз ибыл-былуа  
лгу амца ацранатдауан.

— «Аколихара салалару, саламлару» — хәз  тица уажәраанза агуеилашыра илымаз азәи напыла  
эмиссия  
эллипса иналхыигашәа инытаба иңеит.

Агула зәб Шьулиа ахуцкуа днарыдлыртәлан. Антица абъяа ҳәа акуара дынтысны Шьаруанраағы дынхалт.

Шьаруан абаңдағы дтән еихак аныршырхәа их'уа. Антица лытсы лгу икылахо дыщакны даныңхала. — закузей Антица акыр қалама, — иңәан иниха кны дфагылт Шьаруан.

— Мап, акгы қамлазеит, ажәак шәасқәарц акун, — лхәан нақтөиражышәа акуардә иғылаз дынкүтәент Антица.

— Үйткігы аатдеит, — дналагент ари лажәа. — Баңға иәы снеин иасқәеит аколихара салаларц ажәа исашәхәз. Аха, ахугы-ағыы сыйумыргылает. — Баргы саргы акы ҳзеиламкуан ҳаайлыштит уи анықбатда, — иңәеит.

Убринжыткы даара сазхүцит, изызбент. Аха дсылтцуазаргы изугушьарызеи, исылшауам уаҳа ас агуакра. Сшәйдәкыл аколихарағы, исылшо азы сымч сенгжауам.

— Уи нашаны ибызбент, — иңәеит Шьаруан. Антица илхәаз ажәақуа игу нахуаны, — уатәашьтахь аизара ҳамоуп, баргы биен бәдәкылаап.

— Ибзиуп сшәйкүхшоуп, хымпәада снеиуеит уатәашьтахь, — лхәан дцарцы дфагылт Антица.

\* \* \*

Аколихара «Чагъам» аклуб куапеншәа уаала итәйн.

Апрезидиум ағы итәан Шьаруан, Нури нас даеа хөйк.

Антица лхучкуа атәшуара реаназырклак, — уажәйтәкья ҳамцон нан, — ҳәа иааргубзыб'уа, ашә апъхьашәа дтәан.

— Ағызә! — иңәеит Шьаруан, дфагылан зетты ырзырқуа, — апъхъатәи зтаатәыс иаңзықұғылоуп член өңілк лыдқылара. Антица арзақал ҳалтәент ҳколихара далаларц. Абар ларгы дахьыкоу, шәгу

иаанаго ахышәәа, — иңәан итәаз днарылайшыт Шъаруан.

Ажәйтә ҭасқуа итқуаны ирымаз шыуқыңбыру  
кы, — абра Ҳамидан дахъалаз даинны дышпәлалой  
Антица, — ҳәа Җышатәшәа ибаны инеиғапъшы-аи-  
ғапъшун.

Зегыы еңқұзырқуа итәан.

— Икалозар сара ажәакуак сәөн, — ҳәа дә-  
гылт Куаста, итатынжәга атах-атаххәа инапсыргутча  
инанқыаны иңыба итатсауа.

— Иңәа ажәа умоуп, — иңәан Шъаруан Куаста  
ажәа иитепт.

— Ара раңзәак ҳәатәүп ҳәа сгу иаанагом, — на-  
жәа дналагеит Куаста, — Антица дзеиңшроу зегыы  
иаадыруеит. Ари аколихара салаланы схы сахуап  
анылгуаху дызустда мап ахышәаауа, джалалаит,  
абриоуп сара исхәауа.

Куаста најәа алгаха имәтакуа, — ҳәқушақатуп  
зегыы, джалалаит, — рхәан инеиқудырбызит.

— Ишызынтықыу акушақатуп, Антица нахъар-  
нахыс ҳара бағызоуп, — иңәеит Шъаруан, анапыш-  
тыхра аштыахь.

— Нан Шъаруан, икалозар ажәак сәәарц стан-  
хыуп, — лхәан дәагылт Ҳамидан, лхы златакыз акасы  
лыхцәышлақуа куашза иатпәшуа акунтху ағы икә-  
тәаз.

Шъаруан, Ҳамидан ажәа литепт. Ҳамидан даас-  
кын Шъаруанраа зхатәаз астол даадгылт.

Илхәарызенш ҳәа итәаз зегыы ари илғапъшун.

— Нанраа, сшәыңкухшоуп! — ҳәа дналагеит  
Ҳамидан лажәа, — сзыниахыоу, сызлақоу ртәы шәа-  
ра ишәзымдыруа акгыы ықам. Өааҳәыра змоуша  
ажәйтәтәи атасқуа ишыжәбо сышә адиркыит. Анти-  
загыы лыпъшқаңәа лгудыланы ақыапъта дықутауп.

Сара абра аколихара салаленжътеи акы иакум-  
шәазаң азәы леиңш сгуакракуа зегыы схыпъсауама  
сәәо сыкоуп.

Антица аколихара дышәзалаңозар ҳәа рапхъа-  
загыы Шъаруан иабжъазгаз сара соуп.

Хзыниаз ҳаниеит, Антицагы саргыы ажыттара  
хафент. Сара чунни збаби хәа азэйр дымазар жәдьыл  
руеит.

Абыржераанзагы иңазкамыжыц ашвоура атқа-  
хаант ңаңаным. Иахъарнахыс сара Антица збабсгы.  
Чунасгы дымъхъазоит, апшқацәа икоугыы сыпъиш-  
қацәа роуп.

Хамидан илғибаҳәа илеиуаз алағырзкуа аттахәа  
ахыбура иқупъсауа Антица лахъ лөйналхеит.

Зегы агуркъхәа иңагылт.

Антица илгудкылаз ахучгы ларгыы Хамидан  
иаалгудлықхәалт.

Чыт бжык ықамкуан ишызынтәкызы еикүш-  
шыы иғылан.

— Ижәбома дадраа аәатә шанааиз! Ашвоура  
аринахыс ҳаңстазараңы тың аимуаант, — иңәйт  
Куаста дахъгылаз.

1936 ш.



Атх агута шеңиңашаҳъаз удырратәй арбаймайло ақын-сын аатдыргахъан. Ула атәйиршы тақызар иумбартәй илашьцан. Апъхал азна азы шықаз инхышетызшәа акун ақуа кыдтҖаны ишлеиуаз.

Амаңәис ағны ашыш инкылччоз цәымзара узинауан. Алиас ивара амца иаңаны арымж дахықуиаз, — на анцәа хрыщаша үахатәи атх, — иңәент, ағывхәа афыртын ағны авара инадсылаz қуаңкуак ашыш иаакылнаршәәан ила ианынхыңсаала.

Амца ласкъаганы еикүн. Ахуштаара агутанытәкъя ахуажә бўбы иларкукуны азра иаңын. Мырзакан иуххәа иқартдоз ачашә.

Дония (Алиас ипъхәис) лылақуа алға зхылаз лъырахәа ағаңә дәваханы иаархшылауа, кутык ыршакъо илыманы амца дыөхәан.

Идиды маңәисны абъең ҳәа ианхыс, Тархана хучы дәварәдан «сан, сан» ҳәа ихыза дхуттәраа ииарта дәйкүтәент.

— Ҳаи бара бненшь, ахучы дымшәаант, — иңәент Алиас. Дония акуты зхаз атәйи Алиас инаиркы, — аа нан сыйынтыры, ара сыйкоуп умшәәан, — лхәан ахучы днеихаххыит. Тархана дкуалкуало ианлыхуда днахъинхалт. Дония лхучы дылгудырбуубуланы днаиванеит, ихни икуақуен еибарганы ишьшұя.

Тархана иан иевлгудырбұсыланы агуиқыра даңын. Аухатәи атх убыскак итхы еикүатәан, Тархана хучы иакум, абыргәзгы уи атых згу аатнаржызааз рацәафуп.

Адырғаені акун, агулаңхәис Хыфаф «Иаха хабиганы ҳаңқұхозар ҳәа ағаңахъа исықустаң ауп» ҳәа цәашшык қатданы ашәваз иадырқацала абылра дана-әйз.

Убри аухатәи атх апъштәкъя акун убасқантәи аамтагы шенқуатәаз.

Алиаси Дониен имыцәа-имтәа аухантсарак изөйз атауд Мирзакан иху акун. Наашар миңгүйн. Ашыкъ ағхъя Мирзакан иху зманы иненуа <sup>эллисуң</sup> жаңа «апсшәа хаа» заңауз. Убри ақнитә Нажыт <sup>жарылған</sup> абри ауха тұнч зиарты инылананы имыцәаз амбатәфы ықан.

Тархана аңәа данынданагала, Дониа аз еніш лыңсы заны даанвтын лусқуа днарылагахт. Ус ишени-кукъашауаз Алиаси Дониен ашамтазшәа рыхқуа ны-күрттан, аха дук мыртқынуа иңагылахт.

Иаха қуацкъы камшәент ухәаратәи ажәдан агу засаркъеңпүш иқаз-казуа наашент.

Алиас иғны ағхъя анаара уахынкыдьшылоз ашәалъыңыз рхы атлас наңәа ҭарғазшәа рыббұы ен-куашшы еилагылан. Амра зқыншә аху наахазкы-лаз ари абұы иатәара ақуазы зыхышы иқаз ианна-кучча, иңыр-цыруа ула хнак'уан. Апсаатәқуа раку-зар ачча рхырга урт ашәалъыңыз рыббұы аилачыра ана-ара иналърааны даеаңзара иналанқа ицион.

— Смышә хұчы уәых нан, ҳахупъха нахь аху ҳа-маны ҳцап, — ләзән Дониа Тархана ижәдахыр хұчы кны дырттысуа аңәа даалылхынт. Тархана ағхъя дхүйтәниуа ииарты даақутәент, нас дәалыргылан даа-лалхәент. Ақғафрахы днаихан лнапы ырбааӡаны иа-иңәүлшын атәзамқ икыдкнаһалаз ампахшы ақалт ала иңы аарбаны «уст нан, өааибзиала унеиааит» ләзән иқапшы уаркаленуа кутаңык наилыркынт.

Тархана акутаң қаңшы уағы ишимбаң деңгурбъе-ит. Иңыба интенттан дығны агулаңәа рхучқуа рахъ дцарц дындағылқыент. Аха, «уажәы ҳцоит» ләзән Тар-хана иан даахынлырхәент.

Дониа, акутыи ачашөи иқапшы-қаңшыза иżны иқаз неиқутданы ампахшырылахәара дағын.

Тархана иан днальдхылан, — ди арт ҳара иҳа-мфаюи изәбәхәозен? — ҳәа дналаңтаант.

— Мап нан! Ари ҳахупъха нахь иҳамгои, нас уаға аматәа таташьқуа уртоит, — ләзәнт Дониа.

— Ибзиоуп нас, аматәа өңіркүа сыртозар ирла-сны ҳцап ди, ирласны, — иңәент Тархана.

— Бөаарлас бара, зегь рыштыахь аума банныи-  
я, — иңдөйт Алиас, ажекуа ихъан аныга азна ами-  
наафнеигалаз ачуан итатеауа.

Дония лызнатык Мырзакан иху ықургылар  
лнапала Тархана инапы киы Мырзакан иашта инталт.

Хәсакуак ааръылан илкыз аалымырхын «баан  
арахъ» ҳәа аматцуртахь дынғнаргалеит.

Дония лаъхъа иааихъаз маңымкуа итәан арака.  
Ахәсакуа еивагъежъуа, ахукуа иааргаз ртыпъ икутдо  
аматтура иаेын.

Мырзакан иң Ардашыл Тархана иаткысгы  
деңдан, аха ахәсакуа деимыркъо дыштыхны дыр-  
кын.

Тархана акунтху аеы дахьыкөатәаз ила ааймы-  
рсывъзакуа, «халысынтыры уара иугаант» ҳәа атәах-  
саҳхәа дгудкылауа иркыз Ардашыл икадифа еикуа  
иатәен еимаа қапъшыкуен блала еимидауан. Зны зын-  
лагы ихы ларкуны иара ицьмацәемаа қамсакуен,  
икумзәеникуа цәыш шыамхта қылқуршәаан днары-  
хуағашуан.

«Саргы абарт рөзыза акушь исыртара! Ех, анаңы-  
лбент, сеимаакуа қапъшыза, сенкуа иатәаза ахулъазы  
аңы саннеилак сөйзәзәа нағыа исыташыци», — ҳәа  
игу инатон Тархана.

Дониеи даеа ҳәсакуакын еиманы Мырзакан иңы-  
зәен нареи ахътәаз акуасқыха инхалт.

Тархана өымт-пәсүмшәа изымдыруаз ауаа днары-  
лапъш-аарылапъшуа аматцуртаңы дтәан.

Ахаан Тархана имаңаңыз бжыс ссирик акуасқыа  
аेынтаң акеөзхәа илымхәа наатасит.

Ари шәаҳәабжыуп, аха уи Цыондараан нареи етас  
алабақуа ирыкүтәаны иң Алиас иқуатда ианытаз  
ирхәоз ашәақуа иреиңшымызт.

Тархана игу хыт-хытуа далагент «абри ашәа зхәо  
рлакта сыйташындаз» ҳәа.

Ашшыңхәа акуасқыа амардуан дәкүйдлан, ари  
ашәаҳәабжы ахъгоз дәхалт.

Азал ду уаала итәин. Мырзакани асасцәен астол  
нахатәан.

Аишикъынъыркъа астол агулаңы икугыныз  
аматра ду еипъшын нахагылаз ахы атагуафараңы акун  
ашеахәбжы ахътытуаз.

Ари Тархана зынзак изыцьшыатөхент. Адәлләштерүүлүк  
ашәа ахәо ианакузаалакъ имбаңызт.

Дония даахъаңшзар, Тархана дәабыңза ашэваз  
дадгылан. Лылакуа рыйгъяны илырбент наң ддэйл-  
тразы, аха, шака дымцарыз...

Тархана, абри ашәа зәэ оибаз акара акы дамеи-  
лахаңызт. Аха набаказ.

Дониен Тарханеи хынхәнт афныка. Мырзакан иху  
накуршаз ампахъшы еилархәны Дония илфытракын.

— Ди, аматәа бзиакуа уртоит ҳәа сабымхәази,  
акты зһарымтазеи?, — ҳәа иан лызтаара даңыи  
Тархана.

— Иахъа иурташаз акгъы рымамзаарын нан, —  
лхәан даалыргубзыбт Дония лычкун. Аха, Тархана,  
— дасазны сааузаз ббап, — ихәан даара игу нир-  
хеит.

— Ди, ани ашәа зәэоз нахъзузей?, — иан деңтанд-  
ластаант Тархана. Аха Дония ари ларгъы нахъада  
ильмбаңызт, зака ахъз иалымхәарыз.

— Уи ус икоуп нан, ашәа зәэ машыноуп, —  
лхәеит. Тарханеи Дониен зыхъз рзымдрыз аграмафон  
ауп, аха губбанс ирынтоузен, ахаан ирымбаңызт.

— Сдухар убри аңыза акы аасымхуозар ббап, —  
ихәеит Тархана, иан длываңжало дахънеиуаз.

— Нас сизкухшоу, удухар уи еипъш егъя хазына  
сзааухуап, — инаиаталкыит Дония лычкун.

Аңы нахъаанз Тархана дназыдгылалакъ ифызциә  
зегъы, Мырзаканрааңы ашәа зәэ оибаз атәи акун  
иреихәоз.

Тархана данцәархаз аухатәи амшщәгъя ирласны  
еинкүттәеит. Аха акрызуа ажәлар рзы аамта шылашы-  
цаң илашыцан, игуакран, Мырзаканраа рзы қыафу-  
ран.

1917 шыкуса азы Урыстэйла агуаңы ареволиу-  
циа нардыдит. Ари, Тархана данцәирхәзтәи адыдра  
еипъшмызт. Ахъынтары, уи итыхуакыфзәа тауди

аамстен ыыххаа нағент. Мырзаканғы ари дзаңым-хент.

Ареволиуциа нағұханакыит адунеи фыңдарда шашы хұтқа. Үи нахъзыртсент Асоветтә ҳәйндеарра жаңа нахысоуп рыхуда иқуз ауђу хъанта нағаттыз ағыажәлар. Даргы рнапы енкуршаны ағыарақта нағент, ағыстазара өңд ачаптара.

\* \* \*

Мырзакан имзырхада атың уажәсі лаңартас нағоуп, Тархана итааңеи нареи злуу аколихара «Алашара».

Иаашар май ақы акун. Аколихара «Алашара» нағаз ақаңса, ахада зегзы еизаны иқан.

Ағыажәлар зегзы ирзенпешу аныңда ду май ақы наизкны ажәаху қантсент аколихараңтән аңбыраңатән апарторганизация амазанықугағ Гың Бытәба.

Үи ашытахь аколихара ахантәағы Разан Сағыдағылан нааирзырғит зегзы.

— Ҳколихара аправление аилатәара ахъамаң избани иштәтаңхыит, — иқәент Разан, — нахъатәи аныңда ду ақатыр азы ахамтақуа раҳтарацы ҳколихарағы зегзы иреиңыны аус зуа. Убарт азәйхәа раңхъя иғилуу Тархана нахтоң патефонк, — иқәан, үи ақағ ҳәа ашәа шаатнаркъара енкүшәшәа ирхианы Разан дызхагылаз астол наақудыргылт.

— Афырхатда Тархана, — рхәан зегзы адрыу ҳәа рнапқуа еинирыкъеит.

Тархана даарылтын, президиум зхатәаз астолаҳы дааскъеит. Ичабра аатихын, өңд исаны иқаз ихы альхзы икүхәхәйз ааирбент.

— Даара итабуп ҳәа шәасхәонт ҳколихара анатхагаңзагы, егырт сыйздәгы, сара гукалатәи сусура азгуатаны пату ахъакүшәттаз. Ахамта нахъя исышәттаз исыднатсоит нағагы ибзианы аусура. Агуралашырын сыйздәа зегзы, ари нахысгы үи сшатамхая, — иқәан наақуихыит иртәз апатефон.

— Быст сан! Анкыа Мырзакан иху ганы ҳанаауаз амған ибасымхәази сдухар абри ақыза аасхуонт ҳәа, абар аколихара нағнатсент, — иқәан апатефон никыз,

нақтөирихьшәа итәаз иан лышқа инаирхеит Җархана.

Дония мңәйжәғада дыпъыртәы итүрбъяңыз <sup>жарылған</sup> ажәакгыл <sup>олшылған</sup> лнамырхәеит. Дфагылан, иркъакъаны дназыхаз лнапсыргутақуа инарықуиргылт лычкун иоуз аҳамта.

Адырфаене акун. Җархана ибъең усуразы шаңа-шахаз апатефон аччаңәа альсуа шәакуа аҳәауа аза-лаңы астол иқугылан.

Ихүчкуа Өмөтири Тесылтани амшәхәаракуа реи-шы ихәырхәыруа аңы иңнан.

Җархана ипъхәыс Хъынуч аматцуртаңы рху қатца-ны илыманы амардуан дыңхалт.

Амра кайжы ипъхауан. Атааңәа игурбъатәа ен-лан. Алиаси Җарханеи, апатефон иаҳәоз ашәа иаңды-рбызуан.

1936 ш.



Знызынла, амза ажәған казказуа ишкүдіктердің  
нахаңданы алашара аармаңаңт.

Апъсуаа абас ианықало, «амза атық иакынит» ҳәа  
ирыпъхазон.

Убасқан, ари зылаңш наатдашөз, бұзар змоу  
зегты итәнаны ахухуаңда амза иақұкны ахысра иала-  
гон, «атық» ахырцарапы.

Уи шытә ианбатәни, акраатцуеит. Ҳгула Жъаң  
ажыра ныңда қантон, агула-азла иааиз ақыны изы-  
мк'уа ауаа ықан.

Сара схучын, аха затса ағны сумырцәарыз, сәа-  
быңза, исентаз ахұчқуа ачаңәхә арқуа снарықусуа  
убра срылан.

Ажәған асаркъа дүззә еиңш иказказуа шәахуацк  
ұзара икыдмызды. Ашәхенпәш иғъежы-тургулза икы-  
диз амза убасқак икачтон, аbamba еиңш асбыбк  
икажызы агур науцәйлашәаргы иааштұхратә.

Афатә ақалара иззіштің абыргңә ажәабжықуа  
еибырхәон, ағар ашәа рәон, икуашон, ихумаруан.

Иахъеинпәш исгуалашәоит, адәахъы икүз Шъаху-  
сна, — унан шәанаңызбалбейт, ҳамза «атық» иакынит  
шәэзыдтәалоузен, — ҳәа дгутқъа-пъсытқъаха ағны да-  
наағнаххы.

Зегты ашә икыленибархо адрухә адәахъы инеи-  
хент. Сара Шъаадат итәубжъара сылбжъекан, утах-  
хар раңхъагы сдәылкьеит.

Ханынаңпәш, амза азғанк ахъ гагаңас ақы ахаңа-  
ны иқан.

— Аа, абааңсы абызар змоу, ҳамза агунаңа цәгъа-  
хент шәымбои, — ихәан дааңытәң-бъатәйт Нарықъ.

Атапанчақуа зықуныз иаатыхны ақуақ-чақ, ақу-  
ақ-чақ аатдырган ахушәбылғы лхаладырчит.

Камыгу (Жъаң иң) ағны длыңнаххын, иаңсуа  
шәақъ атахәтени итібааны даадәылкъан, амза иәаку-  
кны дқылпышуа, дқылпышуа, агуз аатиргейт.

Къаантыху дахъылаз, — ҳан уара «атық» маңжинеңтәпейт жәбама, — ишәйт.

— Абаапъс Камыгу еңтентца, еңтентца рхән иңибаркаит зегы. Камыгу уаңстәйләшкенде ахушә лтеппесан, ахы лтаршәны касыжә гуартак ла-хенгуган наанцентеңт ишәакъ.

Бадра длаимкүтасын, илабаша ааймпәааны аевы-  
қхәа илаирст. Нас ишәакъ алабаша ац иланикылан  
даара иеенбытанды дкылышны дхысит Камыгу.

Ари ҳәеит ҳәа, Камыгу ихын-ихушән пъшааны  
ишәакъ аитатцара акыр дадхалеит.

Абри, Камыгу атыхутәнди ихысра амза ашәшы-  
ра ианаалтуаз нақушәан, уи ғаңхъя икач-до нааңыр-  
тит.

— Ҳан алаҳ иннихәаша Камыгу, ҳамза апъсы  
ушпәаңшәмәхен уаха, — рхән наанбаргурбъеит зе-  
гы.

— Сыбла саменижъакуатәкъа схыст назууазеи,  
— ишәахт нарғы.

— Камыгу «атық» амза ианахынцаз, — ҳәа уа-  
ма аамта ирхаштумат ҳәаблаңы.

Саргы, иацы Камыгун Леуен абра итәаны ацә-  
къара ианенхсуаз Камыгу ишәакъ ахы ацәкъара здыз  
абу ианңаны акуапаңә асы инылашәйт, аха афада  
ахы анирх шақа хара иңазеи, «атықажә» абҗа წи-  
тәйт аастгуахуит.

Усмоу зны ашколаңы ҳартцағы, — адгыл амра  
нақушоит, амза адгыл иакушоит, адгылли амреи  
рыбжъара амза аныбижъало ауп «амишмхула» аныжало,  
амза «атық» иакыит ҳәа ианаштыугы, адгыл нахы-  
лтца ааг амза аныхнақауа ауп, — ҳәа анҳаиҳәа, сара  
имаскыит, набатәи шәштыроу, уи «атық» убас зны  
амза нахадъаны иакын иафајома амцахуцәйт, шах-  
хәоз Камыгу дааихсын ижахыицъаит ҳәа.

Аха, артцағы цъя ҳхы итагаланы ианҳаиҳәа на-  
хыс Камыгу ишәакъ дшажъяз, еғырт ухысир «атық»  
амза аунажъуа цъызшьозгы рхы шыржъоз здырит.

# А Х К У А

Адақъақуа

## Ажәенираалакұа

Хамға лашоуп . . . . .	9
Ағыны . . . . .	10
Сықалакъ . . . . .	11
Ҳконституциаз ашәа . . . . .	13
Кавказ . . . . .	14
Ҳамшын . . . . .	15
Максим Горки . . . . .	16
Атх абақчағы . . . . .	17
Ақуа анлеи ашътахъ . . . . .	18
Ерцаху . . . . .	19
База избоит . . . . .	20
Ақолнхаратә қытә . . . . .	22
Ақарматцыс ашәа . . . . .	28
Адунеи зырғуан . . . . .	24
Атоуба . . . . .	26
Хыпъсы апъшақәа . . . . .	27
Амхағы . . . . .	28
Бъараачы азыхъ . . . . .	29
Аръыс фырхатә . . . . .	30
Уахынла абнағы . . . . .	32
Сан луаз . . . . .	33
Ҳаңсадгыл апъха . . . . .	36
Кудры . . . . .	37
Үпъры сашәа . . . . .	38
Асовет еибашъғы иажәа . . . . .	39
Аңа иадғылағы . . . . .	40
Сан бахъ ашәқу . . . . .	41
Ақуа азы ашәа . . . . .	43
Мыза ибрингада . . . . .	44
Җагалан . . . . .	46
Ашықус ғыңдатә асалам . . . . .	47
Са сышлоуп . . . . .	48
Ашәарыңағ . . . . .	49
Анааира ашәа . . . . .	50
Аиолка . . . . .	51
Фриц мадам . . . . .	52
Александр Щуртумна . . . . .	55

Сөйз аңырағ уахъ	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	56
Сгула хымца	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	58
Лагусстан	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	59
Амшын еиқуа	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	61
Тышэ ишихызы	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	62

### Ажәабжықуа

Темраз Палба	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	65
Ағатә анааит	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	88
Ақуа кыдтәаны илеиуан	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	101
*Атығ*	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	107



Аредактор А. ЦЫОНУА.  
 Атехредактор М. ПІИШЧИК.  
 Акорректорцә: Ф. Чичериа.  
 Т. Папба.

---

Еи 00493 Акылыхыразы анапы атағуп 29 III-56 ш. 7 кыпъхъ  
 ббыыц ыкоуп. Азаказ № 1231 Атираж 2000.

---

Қырттәйлатәи ахадаратә ҭыжырта Ақуатәи атипография,  
 Фрунзе иул. № 9.



САНДРО САНГУЛИА  
СТИХИ И РАССКАЗЫ  
(На абхазском языке)